

Economisch - Statistische Berichten

48e JAARGANG - 14 AUGUSTUS 1963 - No. 2401

Telkens en telkens blijkt ons weer,
hoezeer de nog steeds snel groeiende
lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen, (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

HOLLANDSCHE SOCIETEIT VAN LEVENSVZERZEKERINGEN N.V.

A^o 1807

.... meer dan
anderhalve eeuw
levensverzekering

HOOPDKANTOOR

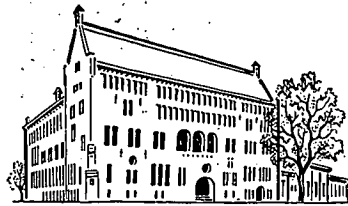
Herengracht 475, Tel. (020) 22 13 22, AMSTERDAM C.

HEAD OFFICE FOR CANADA

Holland Life Building

1130 Bay Street, Tel. WA 5-4511, TORONTO.

Adviezen
bij de keuze
van beleggingen
en het sluiten
van alle
verzekeringen

R. MEES & ZONEN

BANKIERS EN ASSURANTIEMAKELAARS
ROTTERDAM

AMSTERDAM / 's-GRAVENHAGE / DELFT
SCHIEDAM / VLAARDINGEN / ALBLASSERDAM

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010)
3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 347, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 93 00, toestel 1 of 3.

Advertentie-tarief: f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. W. Lambers; J. Tinbergen.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Amerikaans toerisme: groei na stagnatie

Na de stagnatie in 1961 stegen in 1962 de Amerikaanse bestedingen voor buitenlandse reizen weer, nl. met bijna 10 pCt.¹⁾ De vreugde hierover is niet onverdeeld. De buitenlandse toeristische bestedingen in de V.S. hadden een nogal lager groeitempo zodat het tekort op de Amerikaanse „toeristenbalans” toenam van ca. \$ 1,25 mrd. in 1961 tot \$ 1,4 mrd. in 1962: ca. 60 pCt. van het betalingsbalanstekort. Deze evolutie zette zich in 1963 voort. De tekorten noopten President Kennedy tot drastische voorstellen, w.o. die van een campagne voor minder buitenlandse reizen. Wat hem betreft volgt er na de groei ten minste weer een stagnatie.

De gestage na-oorlogse toename van het aandeel van de buitenlandse reisuittgaven in het Amerikaanse bestedingspatroon moet voor hem weinig bemoedigend zijn. In de periode 1951-1962 stegen deze uitgaven met bijna 20 pCt., hoewel het „schone” (na fiscale „aftrek”) consumenteninkomen met niet meer dan 10 pCt. toenam. Per miljard dollar van dit inkomen werd in 1951 ca. \$ 45 mln. voor buitenlandse reizen besteed; in 1962 beliep dit \$ 76 mln. Deze uitgaven lijken, aldus de Amerikaanse analyse, minder elastisch voor economische recessies dan voor onrust in toeristische centra.

Wat meer hoopvol voor Kennedy is het achterblijven van de stijging van de bestedingen bij die van het aantal toeristen (in 1962 resp. ca. 7 en 12 pCt.²⁾). Voor Europa en het Middell. Zeegebied was de kloof nog groter met percentages van resp. ca. 5 en 13. Het gemiddeld bedrag aan reisuittgaven per Amerikaanse toerist liep in deze regionen terug tot \$ 705, incl. transport tot \$ 1.315 (1961: \$ 1.390 en 1960: \$ 1.500). Oorzaken van deze daling waren verminderde invoerrechtenfaciliteiten, meer chartervluchten (lagere inkomensgroepen), het relatieve verdringen van zee- door luchttoeristen. De luchttoeristen — een „fractie” van ca. 76 pCt. (1961: 75 pCt.) — besteedden gemiddeld \$ 1.245 per hoofd (in Europa, dus excl. transport: \$ 650;

¹⁾ „Survey of current business”, juni 1963, blz. 27.

²⁾ Overzee.

1961: \$ 700). De zeetoeristen — een „fractie” van ruim 23 pCt. (1961: ca. 25 pCt.) — gaven gemiddeld \$ 1.495 per hoofd (in Europa: \$ 860) uit.

Vrijwel alle Europese landen ondervonden de daling van de reisuittgaven per gemiddelde Amerikaanse toerist. Zo kenden de zo commerciële Zwitsers hun toeristisch dollarrevenu slechts ongeveer handhaven dank-zij een 5 pCt. stijging van het aantal toeristen. De stijgingspercentages beliepen voor Frankrijk ca. 6,5 en 8 pCt.; voor Engeland 5 en 10 pCt.; voor Italië 5 en 8 pCt.; voor West-Duitsland evenwel 5 en 5 pCt. In abs. bedragen ontving Italië de meeste dollars (118 mln.), gevolgd door Engeland en Frankrijk (beide 112 mln.) en West-Duitsland (66 mln.). Nederland ontving \$ 17 mln. van 193.000 Amerikanen: gemiddeld \$ 86 per hoofd³⁾.

Opmerkelijk is de indruk van een aantal nieuwe karakteristieken van het Amerikaanse reizen in Europa, w.o. het gebruik van meer huurauto's; in samenhang hiermede van een langer verblijf buiten de dichtbevolkte, dure toeristische centra en van een langer verblijf in één land. In 1962 verbleef de gemiddelde Amerikaanse toerist 45 dagen in Europa (3 meer dan in 1961) en bezocht hij drie landen én een half.

Van de andere wereldregionen stegen de Amerikaanse reisuittgaven in West-Indië/Centraal Amerika en in het Verre Oosten nagenoeg overeenkomstig het totale percentage van ca. 10. De stijgingspercentages van de aantallen reizigers liepen voor de twee regionen met resp. ca. 10 en 22 pCt. echter nogal uiteen. In het Verre Oosten domineerden Japan en Hongkong met resp. 40 en 26 pCt. van de dollaruitgaven. Voor Zuid-Amerika overtrof de toename (15 pCt.) het totale groeipcentage van 10. Zakelijke reizen, samenhangend met het hulpprogramma „Alliance for Progress”, zouden hierbij een rol hebben gespeeld.

M. H.

³⁾ In Nederland, aldus het C.B.S., steeg in mei-september 1962 t.o.v. de overeenkomstige periode in 1961 het aantal Amerikaanse hotelovernachtingen met ruim 5 pCt. In het eerste kwartaal van 1963 was er evenwel een daling van ca. 7 pCt.

Reisuittgaven en aantal reizigers uit de Verenigde Staten naar gebieden van bestemming

	Reisuittgaven in mln. dollars					Aantal reizigers × 1.000 a)				
	1958	1959	1960	1961	1962	1958	1959	1960	1961	1962
Totaal	2.140	2.380	2.640	2.642	2.895					
Transport	680	770	895	895	990					
Reisuittg. buitenl.	1.460	1.610	1.745	1.747	1.905					
Canada	323	365	380	425	492					
Mexico	319	350	365	370	395					
Totaal overzee	818	895	1.000	952	1.018	1.398	1.516	1.634	1.575	1.767
zee						292	279	317	268	280
lucht						1.106	1.237	1.317	1.307	1.487
Eur. en Middell. zeegeb.	560	604	704	630	660	637	705	832	826	931
zee						218	204	230	206	221
lucht						419	501	602	620	710
Caraïbisch geb. en Centr. Am.	156	174	166	160	178	645	677	641	550	609
lucht						590	622	574	513	576
Zuid-Amerika.	37	41	45	48	55	52	59	71	83	85
lucht						46	52	62	73	77
Rest overzee	65	76	85	114	125	64	75	90	116	142
lucht						51	62	79	101	124

a) Excl. cruise-toeristen (1962: 266.000; 1961: 212.000).

INHOUD

Amerikaans toerisme: groei na stagnatie	Blz. 751	De samenwerking van de spoorwegen in Europa (II), door S. Glazenburg	Blz. 760
Rapport Commissie Economische Mededinging over verticale prijsbinding (I), door Prof. Dr. W. J. van de Woestijne	752	De COMECON voert multilateraal clearingstelsel in, door Drs. L. J. M. van den Berk	762
De ontwikkeling van het aantal landbouwbedrijven in Nederland (I), door Dr. Ir. A. W. G. Koppejan	754	Recente publikaties	763
Bilaterale of multilaterale hulpverlening aan onderontwikkelde gebieden?, door Drs. P. S. J. Ablij	758	Geld- en kapitaalmarkt, -door Dr. C. D. Jongman	764

Rapport Commissie Economische Mededinging over verticale prijsbinding

(I)

De opdracht.

Op 3 maart 1960 heeft de Staatssecretaris van Economische Zaken, mede namens de Minister van Landbouw en Visserij, aan de Commissie Economische Mededinging drie goed geformuleerde vragen betreffende een eventuele generieke onverbindend verklaring van de verticale prijsbinding voorgelegd.

De drie vragen betroffen:

- a. de individuele verticale prijsbinding;
- b. de collectieve verplichting deze individuele prijsbinding toe te passen;
- c. de collectieve regeling tot handhaving van de verticale prijsbinding.

Op 8 april 1963, dus drie jaar later, heeft de commissie advies uitgebracht. Tot dit doel heeft de commissie een sub-commissie ingesteld, welke evenals de commissie zelve, onder voorzitterschap van Prof. H. W. Lambers stond. De sub-commissie heeft in 4 omvangrijke hearings 64 organisaties gehoord. De helft van het rapport, nl. 22 blz., wordt ingenomen door een samenvattende weergave van het standpunt van betrokkenen. In 19 blz. wordt daarna het standpunt van de commissie weergegeven. Hoewel het geen gebruik is een advies van de Commissie Economische Mededinging te publiceren, heeft de staatssecretaris, o.i. terecht, besloten voor dit advies over de verticale prijsbinding een uitzondering te maken. Dit was mogelijk, omdat dit advies niet op concrete, bepaalde bedrijven of bedrijfstakken betreffende situaties ingaat, maar een meer algemeen karakter draagt. Het was wenselijk dit te doen, omdat het een onderwerp betreft dat zowel nationaal als internationaal bijzonder in de publieke belangstelling staat en openbaarmaking de algemene en de wetenschappelijke meningsvorming kan bevorderen.

Consumenten en bedrijfsleven.

De overgrote meerderheid van de gehoorde betrokkenen sprak zich uit voor de *mogelijkheid* tot verticale prijsbinding. Bezwaren tegen de verticale prijsbinding en een pleidooi voor generieke onverbindend verklaring kwamen van het Consumenten Contact Orgaan, de Nederlandse Huishoudraad en de „Zelfbedieningsclub”. Deze club omvat een twintigtal bedrijven met 60 zelfbedieningswinkels. Ter vergelijking diene dat er op 1 jan. 1963 3.376 zelfbedieningszaken in Nederland waren plus 212 supermarkten. De „club” is dus zeker niet representatief voor het zelfbedieningsbedrijf in Nederland en van haar opvattingen kan hetzelfde gezegd worden. Wij mogen dan ook wel constateren dat bij de hearings het bedrijfsleven praktisch een gesloten front tegenover de consumentenorganisaties vormde. Hieruit mag men evenwel niet concluderen dat zij die zwegen, hetzij aan de kant van de bedrijven, hetzij aan de kant van de consumenten, op gelijke wijze in voor- en tegenstanders kunnen worden verdeeld.

Pro en contra.

Nu de Staatssecretaris de vraag gesteld heeft of er aanleiding is tot een generieke onverbindend verklaring, is het begrijpelijk dat zij, die naar een hearing gingen, daar als voor- resp. tegenstanders van zo'n maatregel naar voren

kwamen. Uit het verslag dat de commissie van de hearings geeft, komt ook duidelijk dat partij-standpunt naar voren. Ieder bracht naar voren wat voor zijn standpunt pleitte. Wij kregen zo een verzameling van pro's en contra's die, voor wie met de literatuur bekend is, volledig is maar ook niets nieuws bevatte.

These staat tegenover these. De vaste prijs tast per definitie de concurrentie aan; de vaste prijs brengt de concurrentie op hoger niveau doordat de prijsvorming onttrokken wordt aan de oligopolische detailhandel en gevoerd moet worden door fabrikanten op een nationale markt met buitenlandse concurrentie. Vaste prijzen tasten essentiële elementen van de handelsfunctie aan; vaste prijzen waarborgen eerst recht de mogelijkheid de aan de handel inherente service te vervullen. Vaste prijzen zijn afgestemd op de traditionele handel en remmen zo een dynamische ontwikkeling; juist in een branche waarin de ontwikkeling zeer dynamisch is, nl. de levensmiddelenbranche, kent men algemeen het systeem van vaste prijzen. Vaste prijzen leiden tot hoge prijzen; vaste prijzen dwingen de fabrikanten van het merkloze artikel om onder die prijs te gaan en dus de prijsconcurrentie in alle scherp te voeren. Prijsverlagingen worden bij vaste prijzen niet snel doorgecalculeerd; vaste prijzen houden ondanks loon- en materiaalstijging de prijzen laag. Vaste prijzen leiden vooral in de branche van de duurzame gebruiksgoederen tot hoge prijzen; sinds 1954 zijn juist in deze branche spectaculaire prijsverlagingen voorgekomen.

Vaste prijzen remmen de efficiëntie in de handel; vaste prijzen vereenvoudigen juist het handelssysteem en zijn zo een belangrijke efficiëntie-factor. Vaste prijzen maken een massale afzet en dus een massale produktie mogelijk; vaste prijzen leiden tot een produktdifferentiatie en dus tot kleine produktieseries. Vaste prijzen leiden tot het systeem van handelsmerken voor iedere groep detaillisten, opheffing van de vaste prijs zal leiden tot een „merkeninflatie” bij de handel. Vaste prijzen leiden tot gelijke prijzen ondanks kostenverschillen in de detailzaken; zonder vaste prijzen is er evenmin een vaste relatie tussen kosten en marges.

Vaste prijzen maken het oprichten van discounthouses onmogelijk, vaste prijzen leiden juist tot deze distributievorm. Vaste prijzen zijn essentieel voor het merkartikel; vaste prijzen zijn niet-essentieel daarvoor. Vaste prijzen geven een kwaliteitsgarantie; de kwaliteitsgarantie ligt niet in de vaste prijs. Vrije prijzen leiden tot een „loss-leader”-politiek; in landen met vrije prijzen merkt men dat niet.

Zo'n lijst van pro en contra zou men ook zonder hearing wel op hebben kunnen zetten. Toch zijn daarmee de hearings niet overbodig geweest. De belanghebbenden zijn door de hearings in staat geweest zelf bij te dragen tot de oordeelvorming van de commissie. Partijen hebben hun argumenten, met de kracht die zij eraan toekennen, naar voren kunnen brengen en dat is op zichzelf al belangrijk. Verder heeft de commissie in de gesprekken de kracht van de argumenten en motieven kunnen wegen. Ook dat is nuttig.

Toch moet, voor wie onbevangen tracht zich een oordeel te vormen, de vraag opkomen hoe het mogelijk is dat hier

steeds stelling tegenover stelling komt te staan. Natuurlijk kan dit, voor een deel althans, uit belangen- en belangen- t genstellingen worden verklaard. Maar volledig kan deze verklaring niet zijn. Het heeft immers bij een hearing voor een commissie met het doel feiten naar voren te brengen, anders dan in 'een civiel proces, geen zin om eenvoudig te verklaren het met al van de tegenpartij oneens te zijn; te ontkennen wat die bevestigt en te bevestigen wat die ontkent. Behalve verschil in belang is minstens even belangrijk verschil in ervaring. Dit ervaringsmateriaal verschild van branche tot branche en het is een menselijke, zij het ook niet wetenschappelijke gewoonte om de eigen ervaring zwaarder te rekenen dan de ervaring van anderen. De taak van de commissie kunnen wij nu zien als het vormen van een synthese van deze partiële ervaring.

Theorie.

Men kan, uitgaande van op zichzelf logische maar verschillende premissen, tot verschillende conclusies komen en deze conclusies nemen dan vaak de plaats van feiten in. Met een verwijzing naar Goethe kunnen wij zeggen: „Waar de kennis van de feiten onvoldoende is vormt men een passende theorie”. Zo ging het ook hier. Waar de eigen partiële ervaring onvoldoende was, fundeerde men zijn inzicht op een logisch lijkende theoretische analyse.

Het sterkst werd blijkbaar deze behoefte gevoeld bij de voorstanders van een generiek verbod. Daarvoor zijn o.i. twee oorzaken aan te voeren. Ten eerste beschikken de vertegenwoordigers van de consumenten over minder samenhangend feitenmateriaal dan de vertegenwoordigers van het bedrijfsleven. In de tweede plaats zal men een *generiek* verbod dienen te funderen op *algemene* misstanden. Als men nu aan de hand van een theoretische, dus algemene beschouwing aannemelijk kan maken dat de verticale prijsbinding tot algemene misstanden moet leiden, dan heeft men de basis voor een generiek verbod gevonden. Duidelijk blijkt dit uit de volgende zin van het rapport: „Door de consumenten, in georganiseerd verband, wordt tegen de verticale prijsbinding ingebracht, dat zij per definitie de prijsconcurrentie op het niveau van de detailhandel uitschakelt. Zij tast het prijsmechanisme aan en leidt daardoor als regel tot te hoge prijzen”. En iets verder: „De concurrentie tussen de fabrikanten, die verticale prijsbinding toepassen, richt zich niet op aantrekkelijke prijzen voor de consument, maar op attractieve marges voor de handel...”. Voor deze stelling is wel een theoretische verdediging te geven, maar...

Te algemeen en te weinig feiten.

Maar, wat logisch correct is, is nog niet altijd empirisch actueel! Op dit laatste komt het hier aan. Voor het bewijzen dat er misstanden zijn is het niet voldoende dat deze logisch uit bepaalde definities voortvloeien of dat zij theoretisch mogelijk zijn. Het constateren van misstanden is een oordeelvelling over verschijnselen en het bestaan van die verschijnselen kan men niet met definities en logische analyse bewijzen.

Wij nemen aan, dat het Consumenten Contact Orgaan zijn stellingen toch met enig feitenmateriaal geïllustreerd zal hebben. Maar nergens in het rapport wordt van zo uitvoerig, laat staan van zo algemeen overtuigend feitenmateriaal gesproken, dat wij een *algemeen* verband tussen verticale prijsbinding en hoge prijzen moeten aannemen. Zonder zulk een algemeen verband kan er mogelijkwijze wel behoefte zijn aan een casuïstisch verbod maar niet aan een *generiek* verbod.

O.i. terecht stelt dan ook de wederpartij „dat in het verzet tegen de verticale prijsbinding in belangrijke mate wordt gegeneraliseerd en de verschillen per branche in concurrentiestructuur te veel buiten beschouwing wordt gelaten”. Tegenover de stelling dat de verticale prijsbinding per definitie de concurrentie op detailistenniveau uitschakelt, wordt gesteld dat „de van de fabriek uitgaande concurrentie op de consumentenmarkt de mededinging vollediger en volwaardiger maakt, omdat daarbij rekening wordt gehouden met de nationale en internationale markt...”.

Hier staat logische stelling tegenover logische stelling. Wij zullen daarom de feiten moeten laten spreken. Dit is gebeurd want wij lezen in het rapport: „Over een breed veld van duurzame gebruiksgoederen, die voor een belangrijk deel nog als luxe-artikelen kunnen worden aangemerkt, is in een gedocumenteerd betoog gewezen op spectaculaire prijsverlagingen sinds 1954 onder de werking van het systeem van de verticale prijsbinding — gedurende een periode van vijf jaar met gemiddeld 5 pCt. per jaar — welke met belangrijke kwalitatieve verbeteringen en assortimentsverbreding gepaard zijn gegaan” ... „In de elektrotechnische branche, waarin een groot aantal prijsgebonden merkartikelen voorkomt, hebben zich sinds jaren geen marge- en prijsverhogingen voorgedaan ondanks aanmerkelijke loonstijgingen”. Uit het rapport blijkt niet dat dit feitenmateriaal aangevochten of weerlegd is.

Het verschil in betoogtrant van voorstanders van een generiek verbod en tegenstanders, waarbij de eersten zich hoofdzakelijk van een algemeen abstracte analyse bedienen en de anderen het vraagstuk meer gedifferentieerd en concreet benaderen, vinden wij terug bij de behandeling van andere geschilpunten. Maar met een hoofdzakelijk abstract betoog, hoogstens geïllustreerd met wat feitenmateriaal, kan men het bewijs dat de vaste prijs in het algemeen tot misstanden moet leiden, niet leveren.

Op grond van de gehouden betogen kan de commissie dan ook niet tot de noodzaak van een algemeen geldend generiek verbod van de verticale prijsbinding besluiten. Maar dit zegt op zichzelf over de juistheid van de ingenomen posities nog niet veel. Het is immers duidelijk dat het bedrijfsleven veel beter over de verschijnselen geïnformeerd kan zijn dan de consumenten. Bovendien moet de commissie er rekening mee hebben gehouden, dat het door het bedrijfsleven aangevoerd materiaal, zo al niet gekleurd, dan toch zeker „gezeefd” is.

Voor een kritisch oordeel is het noodzakelijk om na te gaan in hoeverre het door de ene zowel als door de andere partij aangevoerde materiaal, representatief is. Op zo'n onderzoek hebben *beide* partijen recht. Maar niet alleen de partijen die voor de commissie verschenen. Het is een algemeen en meer in het bijzonder een wetenschappelijk belang dat wij althans redelijke zekerheid hebben over de verschijnselen die bij de verticale prijsbinding in het geding zijn. Over feiten hoeft geen meningsverschil te bestaan. En als wij thans over de feiten, die met de verticale prijsbinding verband houden, nog onvoldoende ingelicht zijn, dan is dat een lacune in het rapport.

Verifieerbare theorieën.

Behalve met feiten, die evenwel niet gepubliceerd zijn, hebben partijen hun standpunt, zoals wij zagen, met verifieerbare theorieën verdedigd. Dat partijen deze theorieën vaak in plaats van feiten gaven, doet aan het verifieerbare niets af. Omdat deze theorieën als algemeen

Na een beschouwing over de aard van de beschikbare, naar bedrijfsgrootte en hoofdberoep ingedeelde, statistische gegevens — welke op een tweetal punten aanvulling en interpretatie behoeften —, gaat schrijver in dit deel, van zijn artikel afzonderlijk in op de ontwikkeling tussen 1950 en 1959 en op de ontwikkeling 1959-1960. De gegevens combinerend komt hij tot de conclusie, dat er in de tien jaren 1950-1960 in totaal ca. 15.250 landbouwbedrijven van 1-10 ha zijn verdwenen c.q. van hoofd- tot nevenberoep zijn geworden. Bovendien zijn met de bij opheffing vrijkomende grond nog ruim 5.000 van deze bedrijven tot boven 10 ha vergroot. Dit betekent tezamen een daling van het aantal als hoofdberoep geëxploiteerde landbouwbedrijven van 1-10 ha met ca. 20.300, ofwel 19 pCt. In het tweede deel zal aandacht worden geschonken aan de ontwikkeling tussen 1960 en 1963 en een raming worden gemaakt van de bedrijfsgroottestructuur in 1980.

De ontwikkeling van het aantal landbouwbedrijven in Nederland

(I)

Inleiding en resultaat.

Sedert 1950 is het totale aantal gebruikers van cultuurgrond in Nederland volgens de gegevens van het C.B.S. regelmatig teruggelopen en wel met (tot 1959) 1.000 à 1.500 per jaar. Bij deze gegevens over grondgebruikers worden naar hoofdberoep vier groepen onderscheiden, waarvan de grootste, de landbouwers, ruim $\frac{3}{4}$ van het totale aantal grondgebruikers met 1 ha en meer cultuurgrond uitmaakt. De drie andere groepen zijn tuinbouwers, landarbeiders en niet-agrariërs. Onder de laatsten worden dan verstaan grondgebruikers, die hun hoofdberoep buiten de landbouw hebben dan wel geen eigenlijk hoofdberoep (meer) uitoefenen.

Wordt nu het verloop in ieder dezer vier groepen nagegaan, dan blijkt het aantal als landbouwer beschouwde grondgebruikers in de periode 1950-1959 met bijna 22.800 (11,5 pCt.) te zijn verminderd, terwijl het aantal niet-agrariërs met 11.400 (60 pCt.) zou zijn toegenomen. De verandering van de aantallen tuinbouwers en landarbeiders met 1 of meer ha cultuurgrond is daarnaast van veel minder belang: resp. - 100 (0,4 pCt.) en + 400 (8 pCt.).

Een aanmerkelijke teruggang van het aantal landbouwers (die zich vrijwel geheel in de kleinste bedrijfsgroottesklasse van 1-10 ha heeft afgespeeld) is op zichzelf een opmerkelijk verschijnsel. Zij is de resultante van de recente ontwikke-

ling van hetgeen reeds decennia als „het kleine-boeren-vraagstuk” bekend is. Een ontwikkeling namelijk waarbij sinds enkele jaren na de oorlog de bereidheid om, terwille van de status van het boer-zijn, met een relatief laag inkomen genoegen te nemen bij vele kleine boeren en vooral bij hun zonen is verdwenen.

De oorzaak hiervan ligt naar alle waarschijnlijkheid niet in de eerste plaats op economisch gebied, daar vooral voor de kleinere bedrijven de inkomenssituatie na de oorlog aanzienlijk gunstiger is geweest dan in voorgaande perioden. Veeleer is hier dan ook sprake van een gevolg van de sociale ontsluiting van het platteland, waardoor grotere bekendheid met andere (en gemakkelijker!) leefwijzen en ruimere werkgelegenheid in andere bedrijfstakken de afvloeiing uit de landbouw ook bij geringere inkomensverschillen dan voorheen hebben bevorderd.

Gezien de hiervoor vermelde globale cijfers is er alle aanleiding in het bijzonder aan de ontwikkeling van het aantal landbouwbedrijven een nadere beschouwing te wijden. De beschikbare, naar bedrijfsgrootte en hoofdberoep ingedeelde, statistische gegevens vereisen daartoe echter op een tweetal punten aanvulling en interpretatie.

In de eerste plaats dient voor de bepaling van de recente ontwikkeling in aanmerking te worden genomen dat de toegepaste indeling naar hoofdberoep bij de achtereen-

(vervolg van blz. 753)

geldende uitspraken worden gehanteerd en in discussies over de verticale prijsbinding voor waar worden aangenomen, is verificatie van het verifieerbare noodzakelijk voor een zindelijke discussie. Toch vragen maar weinigen zich af of deze pasmunt in het geestelijk verkeer wel door het goud van de verificatie gedekt is. Wij mogen aannemen dat de commissie voor zichzelf getracht heeft de zakelijke waarde van algemene theorieën te bepalen. Maar uit het rapport blijkt niet welke waarde wij aan de voorgedragen theorieën mogen en moeten toekennen.

Niet-verifieerbare theorieën.

Behalve van feiten en verifieerbare algemene uitspraken

hebben beide partijen ook gebruik gemaakt van in principe niet-verifieerbare stellingen. Deze hadden o.a. betrekking op de verwachte gevolgen van een generieke onverbindend verklaring. Dat hier geen eenstemmigheid bestond, behoeft ons niet te verwonderen. Alleen met behulp van zeer goed gefundeerde theorieën en rekening houdend met alle feitelijke omstandigheden, die zich in de diverse branches t.a.v. de verschillende artikelen voordoen, zou hier iets zinnigs te zeggen zijn.

In een volgend artikel worden andere aspecten van het rapport behandeld.

Delft.

Prof. Dr. W. J. VAN DE WOESTIJNE.

volgende tellingen niet geheel vergelijkbaar is geweest. Met name de begrenzing van het begrip „landbouwer” als hoofdberoep is in de loop van de tijd enigszins beperkt. Als gevolg daarvan kan een in 1950 als landbouwer beschouwde grondgebruiker in een later jaar met precies hetzelfde bedrijf als „landarbeider” of „niet-agrariër” zijn ingedeeld. De werkelijke ontwikkeling van de aantallen bedrijven in de verschillende beroepsgroepen kan dus niet zonder meer uit de uitkomsten der landbouwtellingen worden afgelezen.

In de tweede plaats moet bij de meningsvorming over de verdere ontwikkeling worden bedacht dat de indeling naar bedrijfsgrootte op zichzelf geen aanduiding geeft welke vermindering van het aantal grondgebruikers er in de naaste toekomst mag worden verwacht. De vraag namelijk of een landbouwbedrijf in een situatie verkeert die tot beëindiging, althans als hoofdberoep, kan leiden wordt zeker niet alleen door de grootte in ha bepaald. Zowel de intensiteit van de bedrijfsvoering als de beoefening van een nevenberoep spelen daarbij een tenminste even belangrijke rol, waaromtrent de telling als zodanig geen informatie verschaft.

Nagegaan is nu

a. welke invloed de gewijzigde bercepsindeling zal hebben gehad in de opstelling der beschikbare gegevens over landbouwbedrijven en

b. welke ontwikkeling er in het aantal van deze bedrijven op grond van deze gegevens mag worden verwacht, rekening houdende met bedrijfsintensiteit en nevenberoep.

Het resultaat is dan, dat volgens de thans gehanteerde indeling het aantal als hoofdberoep geëxploiteerde landbouwbedrijven groter dan 1 ha in 1950 ca. 182.500 zou hebben bedragen, waarvan ruim 109.000 van 1-10 ha. In 1960 waren deze aantallen 167.428 resp. 88.867 en thans (1963) zijn zij waarschijnlijk reeds gedaald tot 162.000 resp. 81.500. Voor 1980 is een prognose opgesteld van 130.000 bedrijven, waarvan 40.000 van 1-10 ha.

In verband met het beperkte aantal waarnemingen (tellingen) berust deze prognose op een beredeneerde extrapolatie, die uiteraard voor iedere grootteklasse verschillend moest zijn.

De beschikbare gegevens.

a. De peildatum.

Bij de eerste na-oorlogse telling in 1947 werd m.n. het aantal geregistreerde kleine landbouwbedrijven nog sterk beïnvloed door de algemene problemen van de voedselvoorziening in die tijd. Vandaar dat het jaar van de volgende telling naar bedrijfsgrootte en hoofdberoep: 1950, als peildatum voor de onderhavige analyse is gekozen.

b. De relevante bedrijven.

In overeenstemming met de bedoeling om de ontwikkeling van het aantal landbouwbedrijven na te gaan zijn allereerst de bedrijven, waarop tuinbouw als hoofdberoep wordt uitgeoefend buiten beschouwing gelaten. Daarbij heeft mede een rol gespeeld, dat in de tuinbouw veel meer dan in de landbouw ook een zeer kleine oppervlakte volledige werkgelegenheid kan bieden. Bij de veelheid van bedrijfsvormen in de tuinbouw, al of niet onder glas, wordt daardoor zelfs het benaderen van een algemeen verband tussen bedrijfsgrootte en bestaansmogelijkheid eenvoudig onmogelijk.

Overeenkomstig het statistisch gebruik is als minimum grootte voor een landbouwbedrijf 1 ha aangehouden. De

bijna 3.700 nog kleinere bedrijven, waarvoor in 1960 als hoofdberoep landbouwer werd opgegeven, zijn grotendeels semi-industriële veehouderijbedrijven met pluimvee, varkens of mestkalveren, waarbij voor een zelfstandige bedrijfsvoering geen of vrijwel geen cultuurgrond nodig is.

De onderscheiding van „landarbeider” en „niet-agrariër” als hoofdberoep naast „landbouwer” en „tuinbouwer” houdt verband met het bestaan van de volgende vier vormen van grondgebruik:

1. Een aantal bedrijven wordt in combinatie met het beroep van landarbeider geëxploiteerd. Hierbij bestaat een complete sociale ladder van landarbeiders met een stukje grond tot boeren die nog wel eens bij een ander werken.

2. De belangrijkste groep wordt gevormd door bedrijven, die als noodzakelijke inkomensbron naast de uitoefening van een ander, ook wel niet agrarisch, beroep gedreven worden. Ondanks schaalvergroting en dergelijke ontwikkelingen komen er op het platteland meer dan in de stad functies voor, die slechts een gedeeltelijke dag- of weektaak verschaffen. Deels zullen deze functies, zoals bijv. ziekenfondsbede, krantenbezorger en lijkdienaar, evenals in de stad vooral door kleine middenstanders worden vervuld. Voor andere middenstanders als depothouders en veehandelaren echter, alsmede voor melkrijders, loonwerkers e.a., verschaft het kleine landbouwbedrijf een aangewezen combinatie tot (meer) volledige werkgelegenheid.

3. Vooral in de zandgebieden, maar m.n. ook in de mijnstreek, worden vele kleine bedrijven nog door industrie-arbeiders van agrarische herkomst aangehouden. Vaak betreft het dan een restant van het vroegere bedrijf dat, met de gebouwen, is aangehouden als vrije-tijdsbesteding en (of) ter exploitatie door de echtgenote voor eigen voedselvoorziening.

4. Dergelijke „rest”bedrijfjes worden ook nogal eens aangehouden door oudere boeren, die hun eigenlijke bedrijf reeds hebben overgedragen, hetzij puur als tijdverdrijf en om nog met eigen produkten op de beurs te kunnen komen, hetzij als aanvullende bron van inkomen naast A.O.W. en vermogen.

Het is duidelijk, dat de indeling naar hoofdberoep van deze vier groepen, in het algemeen kleine, bedrijven vaak een betrekkelijk subtiele aangelegenheid is. Dit feit tezamen met de reeds genoemde sociale ontwikkeling ten plattelande vormt de achtergrond van de, bij achtereenvolgende tellingen, niet geheel vergelijkbare indeling dezer bedrijven. Voor een juiste bepaling van de ontwikkeling der verschillende beroepsgroepen grondgebruikers dient deze situatie nader te worden geanalyseerd.

c. De verschuiving tussen de groep „landbouwer” en „landarbeider” en „niet-agrariër”.

Sedert 1950 is m.n. het aantal kleine, als hoofdberoep geëxploiteerde, landbouwbedrijven aanmerkelijk verminderd. Hiervoor kunnen de volgende oorzaken worden aangegeven:

1. Opheffing van het bedrijf. Hierdoor daalt zonder meer ook het totale aantal grondgebruikers.

2. Vergroting van het bedrijf, o.a. met grond die bij opheffing van andere bedrijven is vrijgekomen. Hierbij blijft het totale aantal bedrijven in de groep „landbouwer” weliswaar gelijk, maar wordt t.a.v. het kleine-boeren-vraagstuk een verbetering bereikt.

3. Overgang naar een ander hoofdberoep. Voor zover hierbij inderdaad de landbouw van hoofd- tot neven-

beroep wordt, betekent dit evenals opheffing een reële vermindering van het aantal landbouwers. Deels echter heeft er in dit geval slechts een statistische verschuiving plaatsgevonden.

Bij de voorheen bestaande sociale verhoudingen is het begrijpelijk dat landarbeiders en beoefenaren van andere beroepen (veelal ook in loondienst) het gebruik van enige ha grond aangrepen om zich de status „landbouwer” aan te meten. Zelfs onder volledig in de industrie werkzame arbeiders kwam dit voor. En dat rustende boeren met een restbedrijf zich nog als „landbouwer” opgaven spreekt vanzelf. Met de geleidelijke wijziging der sociale verhoudingen is de neiging onder industrie-arbeiders en andere niet-agrarische beroepsbeoefenaren, om ten onrechte „landbouwer” als hoofdberoep op te geven, afgenomen. Daarnaast heeft de sterke vermindering van het aantal losse arbeiders een scherpere beroepsindeling der landarbeiders met eigen grondgebruik mogelijk gemaakt. Ten slotte is de instelling der A.O.W. aanleiding geweest oudere boeren met een restbedrijf tot de groep „niet-agrariërs” te rekenen. Hieronder vallen namelijk ook de grondgebruikers zonder bercep. Voor zover deze, zuiver statistische, verschuivingen in de indeling naar hoofdberoep een rol spelen, is de daling van het aantal kleine landbouwbedrijven sinds 1950 niet reëel.

Volledigheidshalve zij erop gewezen, dat tegenover deze vermindering ook enige toeneming van het aantal landbouwbedrijven heeft plaatsgevonden door vestiging van nieuwe bedrijven (m.n. in de IJsselmeerpolders), splitsing van bestaande bedrijven en doordat de landbouw van neventot hoofdberoep werd. Het gaat hierbij echter om naar verhouding zeer kleine aantallen overwegend grotere bedrijven.

Aan de andere kant is de wijziging van de aantallen grondgebruikers met hoofdberoep „landarbeider” en „niet-agrariër” sinds 1950 de resultante van

1. de som van de wel en niet reële aanwas uit de groep „landbouwer” en

2. de netto-vermindering van de oorspronkelijke aantallen doordat meer landarbeiders en niet-agrariërs hun grondgebruik beëindigen dan er nieuwe grondgebruikers in deze groepen bijkwamen.

Dit alles dan onder de veronderstelling dat, gezien de bijzondere beroeps- en bedrijfseisen, verschuivingen tussen hoofdberoep „tuinbouwer” en de overige beroepsgroepen in het totale beeld van ondergeschikte betekenis zijn.

Voor de ontwikkeling van het werkelijke aantal landbouwers zijn, naast de vermindering door opheffing (en voor de kleine bedrijven ook vergroting) van het bedrijf, slechts de reële veranderingen van hoofdberoep van belang. Het probleem is nu dat deze reële verandering uiteraard bij gebrek aan gegevens niet van de statistische verschuiving kan worden gescheiden en haar omvang dus niet exact kan worden bepaald.

d. De oplossing van dit probleem.

De oplossing van het hier geschetste probleem komt uiteindelijk neer op die van één vergelijking met drie onbekenden en kan dus slechts onder (een) bepaalde veronderstelling(en) worden gevonden. Indien namelijk, zoals hierboven is gesteld, de ontwikkeling van het aantal tuinbouwers buiten beschouwing gelaten kan worden, dan is de afnemende van het totale aantal grondgebruikers excl. tuinbouwers G, zoals dit uit de tellingen blijkt, het verschil van

A. de getelde vermindering van het aantal als hoofdberoep gedreven landbouwbedrijven, bestaande uit

1. de werkelijke vermindering L en
2. de statistische verschuiving S en

B. de getelde toeneming van het aantal grondgebruikers landarbeiders en niet-agrariërs, die de resultante is van

1. het aantal werkelijk naar een dezer hoofdberoepen overgegangene landbouwers O,
2. de statistische verschuiving S en
3. het (netto) aantal landarbeiders en niet-agrariërs, die hun grondgebruik beëindigd hebben N.

$$\text{Dus } G = L + S - (O + S - N) = L - O + N.$$

Uit deze vergelijking kan de gezochte onbekende L worden opgelost indien voor de betrokken periode O gelijkgesteld zou mogen worden aan N. In dat geval is de werkelijke vermindering van het aantal landbouwers namelijk gelijk aan de, uit de tellingen bekende, afnemende van het aantal grondgebruikers excl. tuinbouwers: $L = G$. De hierbij gehanteerde gelijkstelling van het aantal werkelijk naar een ander hoofdberoep overgegangene landbouwers aan het (netto) aantal landarbeiders en niet-agrariërs, die hun grondgebruik beëindigd hebben, is uiteraard niet meer dan een veronderstelling. Als zodanig is zij echter beter aanvaardbaar dan haar enige alternatief: een schatting hoe de waargenomen vermindering van het aantal landbouwers over haar beide componenten (L en S) verdeeld zou kunnen zijn.

Het aantal landbouwers, dat zich reëel op de sociale ladder verlaagt door landarbeider (als hoofdberoep) te worden, kan praktisch verwaarloosd worden, terwijl het netto aantal dergenen, die reëel naar een niet-agrarisch hoofdberoep overgaan en daarnaast grondgebruiker blijven, beperkt zal zijn. T.a.v. dit relatief geringe aantal kan dan ook moeilijk een grote fout gemaakt worden door het gelijk te stellen aan dat van diegenen der, toen in totaal 24.000, landarbeiders en niet-agrariërs, die sinds 1950 hun grondgebruik beëindigd hebben. De werkelijke vermindering c.q. de statistische verschuiving daarentegen uit een totaal van 194.000 landbouwers in 1950 (waarvan ruim 120.000 met 1-10 ha) kan op een veel groter aantal bedrijven betrekking hebben, zodat een schatting daarvan ook met een grotere absolute fout behept kan zijn.

De ontwikkeling tussen 1950 en 1959.

Op basis van de hierboven gegeven beschrijving en veronderstellingen is nu de verandering van het aantal als hoofdberoep geëxploiteerde landbouwbedrijven gelijkgesteld aan die der totale aantallen grondgebruikers (excl. tuinbouwers) in verschillende jaren sedert 1950. Deze gegevens zijn in tabel 1 bijeengebracht.

TABEL 1.

Bedrijfs grootte	Verandering van het aantal grondgebruikers excl. tuinbouwers				Aantal gr. gebr. met hfdberoep landbouw in 1959
	1950-1955	1955-1957	1957-1959	1950-1959	
1 — 3 ha	- 4.826	- 1.246	- 1.068	- 7.140	15.069
3 — 5 ha	- 2.302	- 2.194	- 1.523	- 6.019	21.240
5 — 8 ha	- 1.491	- 1.291	- 1.570	- 4.352	35.275
8 — 10 ha	+ 2.764	+ 376	+ 645	+ 1.743	21.843
10 — 15 ha	+ 934	+ 1.728	+ 1.336	+ 3.998	33.674
15 — 20 ha	+ 359	+ 255	+ 383	+ 997	18.647
20 — 30 ha	+ 88	+ 68	+ 36	+ 16	15.397
30 — 50 ha	- 168	+ 1	+ 60	+ 109	8.481
50 ha en meer	- 100	+ 35	- 27	- 92	1.912
Totaal.	- 4.918	- 3.022	- 3.018	- 10.958	171.538

Het algemene beeld, dat uit deze cijfers naar voren komt, geeft een duidelijke ontwikkeling aan. Bij vergelijking van de mutaties in de verschillende grootteklassen met die van het totale aantal bedrijven blijkt namelijk het volgende.

In alle drie perioden tussen de tellingen in het tijdvak 1950-1959 is de totale vermindering van het aantal bedrijven kleiner dan die voor de bedrijven van 1-8 c.q. 1-10 ha. Gezien de getalsverhoudingen zullen het aanvankelijk overwegend de kleinste bedrijven van 1-3 ha geweest zijn, die werden opgeheven c.q. niet meer als hoofdberoep geëxploiteerd. Geleidelijk aan moet deze ontwikkeling zich echter tot bedrijven van ca. 8 ha hebben uitgestrekt. De vermindering van het aantal bedrijven van 1-5 ha tussen 1957 en 1959 is namelijk niet groot genoeg meer om de totale daling te verklaren.

Parallel hiermede was de samenvceging en vergroting van kleine bedrijven, die aanvankelijk vooral het aantal bedrijven van 8-10 ha deed toenemen, reeds na 1955 vooral gericht op de vorming van bedrijven van 10-15 ha, mede door (verdere) vergroting van bedrijven van 8-10 ha.

Een derde opvallend verschijnsel is dat, rekening houdende met het verschil in periode (5-2-2 jaar), de vermindering van het aantal bedrijven van 1-3 ha na 1955 en van die van 3-5 ha na 1957 langzamer verliep. Daarentegen neemt het tempo der vermindering voor de bedrijven van 5-8 ha, en voor die van 8-10 ha na 1955, toe.

Indien wordt aangenomen, dat de verdwijning van ca. 200 bedrijven van 30 ha en meer tussen 1950 en 1959 in vele gevallen geen kwestie van liquidatie of overgang naar een ander hoofdberoep maar van bedrijfssplitsing is geweest, dan kan het resultaat van deze ontwikkelingen voor de gehele periode 1950-1959 als volgt worden berekend.

Door deze splitsing zal het totale aantal bedrijven met tenminste 150 zijn vergroot. Daartegenover moeten dan echter ruim 11.100 bedrijven van 1-8 ha zijn opgeheven c.q. van hoofd- tot nevenberoep geworden om voor alle bedrijven samen tot een vermindering met 10.958 te komen. Bovendien zijn blijkbaar met de vrijgekomen grond nog $7.140 + 6.019 + 4.352 =$ ruim 11.100 = ca. 6.400 bedrijven, die kleiner dan 8 ha waren tot boven deze grens vergroot.

Daarnaast is het aantal bedrijven, dat als nevenberoep door landarbeiders en niet-agrariërs geëxploiteerd wordt, tot 1957 volgens de officiële tellingen met bijna 50 pCt. toegenomen, uiteraard vooral onder invloed van de statistische verschuiving. Tussen 1957 en 1959 is dit aantal echter vrijwel constant gebleven op ca. 35.750, waarvan ruim 33.500 van 1-8 ha. Indien nu de veronderstelde gelijkheid van de werkelijke verandering in hoofdberoep en de opheffing van als nevenberoep geëxploiteerde landbouwbedrijven althans voor de periode 1957-1959 heeft bestaan, zou hieruit volgen dat de statistische verschuiving na 1957 weinig betekenis meer heeft gehad.

In tabel 2 is de, volgens de genoemde veronderstelling bepaalde, wijziging van het aantal als hoofdberoep geëxploiteerde landbouwbedrijven voor de verschillende grootteklassen tussen 1957 en 1959 gesteld tegenover die volgens de officiële telling naar hoofdberoep.

TABEL 2. *Wijziging van het aantal als hoofdberoep geëxploiteerde landbouwbedrijven tussen 1957 en 1959*

Grootteklasse	1-3 ha	3-5 ha	5-8 ha	8-10 ha	10-15 ha	15-20 ha	20-30 ha	30-50 ha	50 en meer ha
Volgens tabel 1	- 1.068	- 1.523	- 1.570	- 645	+ 1.336	+ 383	+ 36	+ 60	- 27
Volgens telling	- 1.077	- 1.678	- 1.573	- 638	+ 1.327	+ 405	+ 33	+ 65	- 24
Verskil	- 9	- 155	- 3	+ 7	+ 9	+ 22	+ 3	- 5	+ 3

Uit deze vergelijking blijkt, dat alleen voor de bedrijven van 3-5 ha het verschil tussen beide methoden van enige betekenis is. In aanmerking nemende, dat

a. nog tussen 1955 en 1957 de vermindering van het aantal bedrijven van 3-5 ha volgens de methode van tabel 1 2.194 bedroeg en volgens de telling 3.957 en

b. voor bedrijven van deze grootte de bepaling van hoofd- en nevenberoep uiteraard het moeilijkst ligt, kan, bij de gemaakte veronderstelling, tabel 2 worden gehanteerd als bewijs, dat de statistische verschuiving ook voor de afzonderlijke (en m.n. de kleinere) grootteklassen inmiddels vrijwel haar beslag heeft gehad en dus verder geen correctie meer behoeft te worden toegepast.

Dit is niet alleen van belang voor beschouwingen over de toekomst. Reeds voor 1960 is namelijk nog slechts een, vergeleken bij de voorgaande, vrij globale indeling naar bedrijfsgrootte beschikbaar, beperkt tot de als hoofdberoep geëxploiteerde landbouwbedrijven, zodat de methode van tabel 1 niet meer toegepast kan worden.

De ontwikkeling 1959-1960.

TABEL 3.

Jaar	Aantal als hoofdberoep geëxploiteerde landbouwbedrijven						totaal
	1-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-30 ha	30-50 ha	50 ha en meer	
1959	36.309	57.118	52.321	15.397	8.481	1.912	171.538
1960	33.037	55.830	52.673	15.532	8.460	1.896	167.693
Verskil	-3.272	-1.288	+ 352	+ 135	- 21	- 16	- 4.110

In tabel 3 zijn de gegevens voor 1960 tegenover de vergelijkbare cijfers voor 1959 geplaatst. Het meest opvallend is hierin, dat de vermindering van het aantal bedrijven van 1-5 ha in dit ene jaar groter is dan in 1957-1959 en bijna even groot als in 1955-1957. Dit betekent na de vertraging tot 1959 zelfs een ruime verdubbeling van het tempo van opheffing c.q. vergroting der kleinste bedrijven. Overgang van hoofd- naar nevenberoep kan hierbij namelijk slechts een ondergeschikte rol gespeeld hebben, daar ook in de andere beroepsgroepen het aantal grondgebruikers nog met 2.500 is gedaald.

Een mogelijke verklaring zou gelegen kunnen zijn in de bijzondere droogte van 1959. Vooral op de zandgronden, waar de meeste van deze kleine bedrijven voorkomen, waren de bedrijfsuitkomsten uitgesproken slecht. Het is zeer wel denkbaar, dat dit voor vele, voor opheffing rijpe, bedrijven, die anders nog enkele jaren waren blijven bestaan, de laatste stoot is geweest.

Voorts is het denkbaar dat er een zekere „inhaal” is opgetreden van jongere bedrijfshoofden, die al wel eerder de landbouw hadden willen verlaten, maar daartoe in 1957-1959 geen kans zagen.

Een aanknopingspunt voor deze verklaring wordt geboden door het feit, dat gezien de getalsverhoudingen der mutaties, het overgrote deel der bedrijven (en van die van 5-10 ha) zal zijn verdwenen en slechts een klein deel is vergroot. Dit beeld blijft ook bestaan als rekening wordt

Bilaterale of multilaterale hulpverlening aan onderontwikkelde gebieden?

Het vraagstuk van de hulpverlening aan onderontwikkelde landen en volkeren houdt in groeiende mate de hoofden en harten in het Westen bezig en dat is geen wonder, gezien de omvang en de gecompliceerdheid van de hieraan verbonden problematiek. Dikwijls te hooi en te gras wordt er inmiddels hulp verleend — goed- of kwaadschiks, enthousiast of omdat het nu eenmaal niet anders kan — zonder dat er nog veel lijn in te bespeuren valt. Men twist over de vraag, of de hulpverlening in bilaterale of multilaterale vorm moet geschieden en al twistende dreigt men te vergeten, dat de kloof tussen het rijke Westen en de rest van de wereld met de dag breder en dieper wordt. Het Westen is zo gepreoccupeerd over zijn welvaart, welvaartsbehoud, -uitbreiding en -spreiding, dat het wellicht te laat tot het besef zal komen dat al die welvaart steeds dichterbij de rand van een onpeilbare afgrond nadert. Nationaal-egocentrische beweegredenen bepalen nog steeds meningen en plannen. Waar dit alles op neerkomt is, dat een visie ontbreekt, groots en breed genoeg om adequaat te zijn aan de immense taak waarvoor de gang der historie het Westen nu eenmaal gesteld heeft.

De beantwoording van de vraag: bilateraal of multilateraal, hangt naar het voorkomt voornamelijk af van het doel dat men zich bij de hulpverlening stelt. Doet men nolens volens mee aan de hulpverlening omdat men — in internationaal verband gezien — daaraan bezwaarlijk kan ontkomen, dan zal men licht komen tot de opvatting dat er tegenover de verleende hulp dan liefst ook zekere nationale voordelen moeten staan. En aangezien die het best met bilaterale hulp te verwerven zijn, zal men voor deze vorm opteren. Ziet men evenwel in, dat de hulpverlening onafwendbaar noodzakelijk is, al ware het slechts als een poging om de ondergang van de Westerse cultuur en welvaart te voorkomen, en dat het Westen daartoe een snelle ontwikkeling van de achtergebleven volkeren op grootse wijze moet bevorderen, dan zinken gedachten aan enig onmiddellijk eigen gewin in het niet.

Voor wie de zaak uit laatstbedoeld gezichtspunt bekijkt moet het bij enig nadenken duidelijk zijn, dat alleen een goed opgezette multilaterale hulpverlening tot het verlangde resultaat kan leiden, gesteld al dat dit überhaupt mogelijk is. Waar het dan om gaat is immers niets minder dan de verheffing van een zeer groot deel der wereldbevolking uit het moeras van inertie, onwetendheid en onkunde en daardoor van armoede — en het staat toch wel bij voorbaat vast dat een dergelijke taak nimmer tot een bevredigend einde gebracht zal kunnen worden met ongecoördineerde, goeddeels incidentele acties waarbij bovendien nog bijgedachten aan eigen gewin een belangrijke rol spelen.

Dat wil niet zeggen, dat elke vorm van bilaterale hulp, voortspruitend bijv. uit bepaalde historische verhoudingen tussen helper en geholpene, steeds en overal veroordeeld is. Het betekent echter wel, dat bilaterale hulp alléén nimmer de uitkomst kan brengen, omdat zij van nature te eng en te eenzijdig van doelstelling en opzet zal zijn om een wereldprobleem van ongekende omvang op adequate wijze te lijf te gaan en dat zij dus ingepast zal moeten worden in een werkplan van wijde strekking, dat er principieel op gericht is, de onderontwikkelde volkeren op te wekken tot en behulpzaam te zijn bij een evolutie in de richting van welvaartsverhoging op eigen kracht.

In dit verband is het interessant kennis te nemen van enkele opmerkingen, enige tijd geleden door de voorzitter van het Pakistaanse Planbureau, Prof. Aftab Ahmad Khan, in het kader van het G.A.T.T. gemaakt — opmerkingen die uitmuntten door openhartigheid en deskundigheid.

Allereerst keerde de spreker zich tegen de nog veel voorkomende neiging, de hulp te verbinden aan een of ander groot project, waarbij wij al spoedig denken aan grote technische werken als krachtcentrales, stuwdammen e.d. Deze neiging, aldus Prof. Aftab, dreigt een harmonische ontwikkeling van het te helpen gebied in gevaar te brengen omdat er voor minder spectaculaire maar niette-

(vervolg van blz. 757)

gehouden met de mogelijkheid, dat de wel zeer geringe vermeerdering van het aantal bedrijven van 10-20 ha de resultante is van twee ontwikkelingen. Namelijk aan de ene kant een verdere aanwas door vergroting van kleinere bedrijven en aan de andere kant een vermindering doordat langzamerhand ook bedrijven van meer dan 10 ha worden opgeheven. Merkwaardig is dan nog dat de vrijkomende grond, ook van kleine bedrijven, blijkbaar in toenemende mate gebruikt wordt voor verdere vergroting van bedrijven, die reeds tot boven 10 ha zijn gegroeid. Wellicht wijst ook de stijging van het aantal bedrijven van 20-30 ha in deze richting.

Bij combinatie van de gegevens van tabel 1 en 3 kan worden geconcludeerd, dat er in de 10 jaren 1950-1960 in totaal ca. 15.250 landbouwbedrijven van 1-10 ha zijn verdwenen c.q. van hoofd- tot nevenberoep geworden. Boven-

dien zijn met de bij opheffing vrijkomende grond nog ruim 5.000 van deze bedrijven tot boven 10 ha vergroot. Dit betekent tezamen een daling van het aantal als hoofdberoep geëxploiteerde landbouwbedrijven van 1-10 ha met ca. 20.300: 19 pCt. Daarbij is het aantal bedrijven van 8-10 ha, dat tussen 1950 en 1955 met 14 pCt. steeg, sindsdien in toenemende mate gedaald, zodat het in 1960 naar schatting nog slechts ca. 6 pCt. boven 1950 lag. Waarschijnlijk heeft deze ontwikkeling in 1960 ook de bedrijven bereikt van 10-12 ha, waarvan het aantal tussen 1957 en 1959 nog met ca. 900 toenam.

In het tweede deel van dit artikel zal aandacht worden geschonken aan de ontwikkeling tussen 1960 en 1963 en een raming worden gemaakt van de bedrijfs-grootte-structuur in 1980.

's-Gravenhage.

Dr. Ir. A. W. G. KOPPEJAN.

min zeer belangrijke zaken dikwijls geen belangstelling bestaat en dus geen hulp beschikbaar komt. Ongetwijfeld is hiermede gewezen op een groot gevaar: de eenzijdige, typisch Westerse benadering van het probleem in termen van techniek, know-how, kapitaaloverdracht e.d., met voorbijzien van de veel ingewikkelder werkelijkheid die ook — en in de eerste plaats — een evolutie in de geest der achtergebleven volkeren vereist wil er ooit sprake zijn van voldoende absolute en relatieve vooruitgang. Het bewerkstelligen van een geestelijke evolutie is uiteraard een veel zwaardere opgave dan het verlenen van technische hulp of het verstrekken van kapitaalgoederen en know-how. Het veronderstelt een diepgaande kennis van elk der te helpen gebieden en volkeren en vergt een op vele wetenschappen gebaseerde aanpak.

Prof. Aftab roerde verder nog een ander vrijwel algemeen geldend probleem aan, nl. dat van de snelle bevolkingsaanwas in de achtergebleven landen. Voor Pakistan noemde hij 2,3 pCt. per jaar en achtte hij — terecht — een dergelijke groei een zeer ernstig gevaar voor het welzijn van de ontwikkelingshulp. In Pakistan — en ongetwijfeld ook elders — leeft dan ook de gedachte aan „family planning”. Maar — aldus de spreker — deze gedachte zal bij de massa der bevolking eerst aanslaan als er geloof rijst in de mogelijkheid ener blijvende verhoging van de levensstandaard. Op zich zelf is deze mening vermoedelijk niet onjuist; of zij wel tot de kern van het probleem doordringt valt echter te betwijfelen. „Family planning” is een vrucht van rationeel denken en het is ondenkbaar dat deze ene vrucht geïsoleerd zou kunnen worden voortgebracht door een samenleving die nog geheel door traditionalistisch denken wordt beheerst. Met andere woorden: „family planning” zal alleen te verwezenlijken zijn als een der vele resultaten van een geestelijke evolutie als waarop hierboven werd gezinspeeld.

Van minder fundamenteel belang, doch niettemin gewichtig genoeg, was de zakelijke opmerking van Prof. Aftab aangaande het volgens hem aanwezige gevaar dat alle of zeer vele onderontwikkelde gebieden zich zullen werpen op de produktie van dezelfde goederen resp. op verhoging van de voortbrenging van dezelfde produkten. Het is duidelijk dat dit zou leiden tot overproduktie, een moedernde concurrentie op buitenlandse markten, lagere prijzen en geringere deviezeninkomsten en daardoor weer tot een gedeeltelijke mislukking van de ontwikkelingsarbeid. Dit gevaar lijkt inderdaad niet denkbeeldig, omdat een aantal achtergebleven gebieden twee factoren gemeen hebben: een (sub-)tropisch klimaat en een grote relatieve overbevolking. De eerste factor kan leiden tot een voorkeur voor de teelt van dezelfde landbouwprodukten, de tweede tot een voorkeur voor dezelfde arbeidsintensieve takken van industrie.

Als laatste punt uit het betoog van Prof. Aftab zij hier vermeld diens pleidooi voor een indirecte hulpverlening, hierin gelegen dat de hoger-ontwikkelde landen medewerken aan de stabilisatie van het prijspeil van de belangrijkste der door de onderontwikkelde gebieden geëxporteerde produkten en door het openstellen van hun markten voor die goederen. Bij de eerste categorie zal hij vooral gedacht hebben aan de massale uitvoer van grondstoffen als bijv. rubber, katoen, tin en van bepaalde tropische

landbouwprodukten als bijv. koffie, thee, cacao e.d. Tot de tweede categorie zullen wij waarschijnlijk moeten rekenen de produkten van jonge industrieën die het zullen moeten opnemen tegen de gevestigde Westerse nijverheid. Wij kunnen deze vorm van hulpverlening, in zijn ruime strekking en werking, zien als een tegenpool van de hierboven genoemde voorkeur voor speciale projecten. Prof. Aftab raakte hiermede aan een zeer moeilijk probleem, dat, naar bekend is, de geesten in het Westen reeds sinds lang bezig houdt. Geconstateerd kan worden, dat het Westen zich op dit gebied zeker van bepaalde verantwoordelijkheden bewust is en dat pogingen om aan verlangens van deze aard tegemoet te komen dan ook niet ontbreken. Een afdoende oplossing van dit vraagstuk zal echter diep ingrijpende beslissingen vergen. Het lijkt zelfs niet onmogelijk dat een dergelijke oplossing slechts te vinden zal zijn door reservering van bepaalde takken van industrie voor de daarvoor in aanmerking komende achtergebleven gebieden, gepaard gaande met geleidelijke afschaffing van die nijverheidstakken in de Westerse wereld.

De opmerkingen van Prof. Aftab zijn m.i. daarom zo belangwekkend, omdat zij alle wijzen in één richting: multilaterale hulp, voor zover althans als principiële hoofddoelstelling bij de hulpverlening geldt, dat de onderontwikkelde volkeren op den duur in staat zullen moeten zijn uit eigen wil en kunnen hun achterstand in te halen om daarmee een permanente hulpverlening overbodig te maken. Immers, een harmonische — ook en vooral geestelijke — ontwikkeling van de achtergebleven volkeren en een daaraan aangepaste spreiding van de hulp vereist, zoals gezegd, een op wetenschappelijke kennis gebaseerde aanpak die bij geïsoleerde bilaterale acties nauwelijks te verwachten valt. En wat zeker even belangrijk is: zij vereist een volkomen andere instelling dan die welke gewoonlijk bij bilaterale hulp de drijfveer is, t.w. het streven naar eigen gewin, in economische of politieke zin. De harmonische ontwikkeling zal erop gericht moeten zijn, in de geest der te helpen volkeren zekere strevingen op te wekken of te stimuleren, die gericht zijn op lotsverbetering door eigen inspanning. Slaagt zij daarin, dan zal ook de zo noodzakelijke „family planning” een kans krijgen, niet als een op zich zelf staande, aan een traditionalistische levensbenadering vreemde, prestatie maar als een logisch uitvloeisel van een zich wijzigende levens- en wereldbeschouwing. Alleen een goed georganiseerde multilaterale hulp zal bovendien kunnen voorkomen dat een groot deel der achtergebleven gebieden zich op dezelfde takken van landbouw en nijverheid werpt en zal tenslotte kunnen bevorderen dat de Westerse markten voordelige afzetgebieden worden voor de produkten welke de in ontwikkeling zijnde landen als resultaten hunner vooruitgang zullen voortbrengen.

In de aanhef van deze beschouwing werd gezegd, dat het Westen, worstelend met dit grote probleem, nog niet gekomen is tot een brede visie, die de benadering ervan uitheft boven de onderlinge concurrentie in het zoeken naar eigen voordeel op korte termijn. Het is, mede in het eigen belang van het Westen op lange termijn, te hopen dat het zich tijdig tot een dergelijke visie zal weten op te werken en de juiste organisatievorm voor een in alle opzichten verantwoorde, grootscheepse multilaterale hulpverlening zal weten te vinden. Slaagt het daarin niet, dan zal het tot eigen schande en schade moeten ervaren, dat het onder de maat is gebleven.

¹s-Gravenhage.

Drs. P. S. J. ABLIJ.

Blijf bij — Lees „E.-S.B.”!

Na een inleiding over de samenwerking van de spoorwegen in Europa tot en met de reconstructie na 1945 (zie „E.-S.B.” van 7 augustus jl.) wordt in dit slotartikel de invloed beschreven van de Europese ontwikkeling op de activiteiten van de U.I.C. (Union Internationale des Chemins de Fer). Wel is de zelfstandigheid van de spoorwegen ten opzichte van het regeringsbeleid in de meeste Europese landen toegenomen, maar dat heeft nog niet geleid tot een krachtige samenwerking ter bevordering van het internationale vervoer per spoor. De toenemende concurrentie van andere vervoertakken zal de Europese spoorwegen tot betere vormen van samenwerking moeten brengen.

De samenwerking van de spoorwegen in Europa

(II)

Influud van de Europese ontwikkeling na 1945.

Na de reconstructieperiode was de situatie anders dan vroeger omdat de spoorwegen geconfronteerd werden met een stormachtige ontwikkeling van het wegvervoer en in bepaalde gebieden ook van het watervervoer. Bovendien gaf de instelling van de nieuwe internationale organisaties, zoals de Economische Commissie voor Europa, de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking, de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal en 'aaststelijk de Europese Economische Gemeenschap, een nieuwe betekenis aan de samenwerking tussen de spoorwegen. Het streven naar Europese samenwerking maakte dat de teugels van het voogdijschap over de spoorwegen door de regeringen enigszins werden gevierd en de spoorwegen zelf ook op de bok mochten plaatsnemen. Dit gaf de U.I.C. de mogelijkheid om als vertegenwoordigster van de spoorwegen de belangen van het spoorwegvervoer te verdedigen.

Verder werd de „interne” activiteit versterkt in die zin, dat de U.I.C. ook concrete vraagstukken ging regelen. Een voorbeeld hiervan is de oprichting van een gemeenschappelijke instelling voor technisch onderzoek, de O.R.E., met sinds kort een dépendance te Wenen. De O.R.E. is bijv. belast met het onderzoek naar het belangrijke vraagstuk van de invoering van de automatische koppeling van goederenwagons in Europa. De verhouding tussen O.R.E. en U.I.C. blijkt hieruit, dat de U.I.C. in haar gespecialiseerde commissies de financiële en economische aspecten bestudeert en ook de beleidslijnen bespreekt, terwijl de O.R.E. met het zuiver technische onderzoek is belast.

De verhouding van de U.I.C. tot bijv. de dienstregelingsconferenties voor het goederen- en reizigersvervoer en de organisatie voor de wagenbewegingen (Europool) is ook veranderd, en wel in die zin dat de U.I.C. een coördinerende taak heeft gekregen ten aanzien van deze activiteiten. Niettemin wordt de invloed van de U.I.C. op deze „oude” organisaties eerder indirect via de vertegenwoordigers van de nationale spoorwegbedrijven uitgeoefend dan direct.

Toegenomen betekenis van de U.I.C.

Het werk van de gespecialiseerde commissies is belangrijk toegenomen op technisch gebied, maar ook op economisch en commercieel terrein. De concurrentie van de andere vervoertakken heeft de spoorwegen in U.I.C.-verband gedwongen, zich te beraden niet alleen over betere exploitatiemethoden maar ook over commerciële afweermaatregelen. Dezelfde situatie heeft er ook toe geleid, dat de U.I.C. zich tot haar taak heeft gerekend om het standpunt van de spoorwegen inzake de verhouding tot de andere vervoertakken te formuleren en ter kennis te brengen van verschillende internationale organisaties. Zo heeft de U.I.C. in juli 1961 een belangwekkend rapport opgesteld ten behoeve van de Europese conferentie van Ministers van Verkeer (C.E.M.T.) over de economische problemen van de spoorwegen.

Sinds 1958 worden de organen van de U.I.C. gevormd door een algemene vergadering van de aangesloten organisaties, een raad van beheer bestaande uit de president-directeuren van een beperkt aantal spoorwegbedrijven, het secretariaat thans onder leiding van de heer Armand als permanente secretaris, de gespecialiseerde commissies, de ondergeschikte bureaus zoals de O.R.E., de informatie- en documentatiebureaus en de samenwerkende organisaties.

Samenwerking in wezen niet veranderd, ondanks gewijzigde concurrentiesituatie en technische vooruitgang.

De slotsom uit deze vrij globale beschrijving van de samenwerking van de spoorwegen in Europa moet zijn, dat deze van meet af aan noodzakelijk was gezien de territoriale gebondenheid van de spoorwegnetten. De samenwerking geschiedt op grondslag van unaniem aanvaarde regelingen. Zij is een min of meer technisch gegeven en niet afhankelijk bijv. van de marktpositie van de samenwerkende bedrijven.

De gewijzigde concurrentiepositie van de spoorwegen heeft hierin nog betrekkelijk weinig verandering gebracht. De reconstructie na de oorlog heeft de spoorwegen wel in de gelegenheid gesteld de infrastructuur te verbeteren, waardoor het door toepassing van moderne hulpmiddelen

mogelijk was in het internationale verkeer onder meer de snelle en comfortabele TEE-treinen te laten lopen en later ook voor het goederenvervoer in de belangrijkste relaties snelle verbindingen mogelijk te maken door de zgn. TEEM-treinen.

Belemmeringen voor verdere ontwikkeling.

Hierbij dienen twee opmerkingen te worden gemaakt. Ten eerste is het aandeel van het internationale vervoer in het totale spoorvervoer nog niet groot. Een uitzondering is bijv. Zwitserland (transitoverkeer). Ten tweede zijn de spoorwegen alle overheidsbedrijven en derhalve sterk gebonden aan de opvatting van de regeringen omtrent de rol die dergelijke bedrijven hebben te spelen. De wijze van organisatie in de verschillende landen geeft hieromtrent een aanwijzing. In Italië en Oostenrijk zijn de spoorwegen onderdeel van een ministerie, in Duitsland een deel van het vermogen van de Bondsrepubliek, dat weliswaar zelfstandig wordt beheerd als industriële onderneming, maar in vele opzichten afhankelijk is van de regering. In Frankrijk en België zijn de spoorwegbedrijven van de overheidsadministraties onderscheiden ondernemingen, maar in Frankrijk door het opgelegde „cahier des charges” en in België door de deplorabele financiële situatie sterk afhankelijk van het overheidsbeleid. Slechts in Zwitserland en Nederland kan worden gesproken van zelfstandige ondernemingen, die in hun beleid naar commerciële maatstaven kunnen handelen zoals andere industriële ondernemingen.

Externe oorzaken voor slechte financiële situatie spoorwegen.

Door de belanghebbende spoorwegadministraties wordt de situatie ten aanzien van de internationale samenwerking over het algemeen als gunstig gezien. In het jongste rapport van de U.I.C. over de economische situatie van de Europese spoorwegen, dat in 1961 ten behoeve van de Europese conferentie van Ministers van Verkeer is opgesteld, wordt beschreven hoe door rationalisatie bij de reconstructie, grote investeringen en opvoering van de produktiviteit de spoorwegen voldoen aan hoge eisen met betrekking tot de aan de gebruikers te verschaffen diensten.

De ongelijke voorwaarden, waaronder de concurrentie moet worden opgenomen met andere vervoertakken, worden verantwoordelijk gesteld voor de weinig rooskleurige financiële positie waarin het merendeel van de spoorwegbedrijven verkeert. Deze ongelijkheid in vergelijking tot de andere vervoertakken bestaat ten aanzien van de door de overheid opgelegde lasten (lage tarieven voor reizigersvervoer, pensioenlasten) en niet-toerekening van de kosten van de weg aan de andere vervoertakken. Tenslotte wordt het ontbreken van de mogelijkheid om een zelfstandig beleid te voeren genoemd als een belemmering voor een gunstiger ontwikkeling.

Standpunt van de gebruikers.

Of de gebruikers bereid zijn deze verklaring te aanvaarden, is twijfelachtig. De Internationale Kamer van Koophandel en de daarbij aangesloten nationale organisaties hebben reeds verschillende malen doen blijken, onder erkenning van de beperkingen, opgelegd aan de spoorwegen, dat zij meer van de spoorwegen zelf verwachten, ten eerste om een eind te maken aan de huidige financiële tekorten, ten tweede om te komen tot een betere dienstverlening, en tenslotte om te komen tot gezonde verhoudingen tussen de vervoertakken.

Tekortkomingen in het internationale vervoer van reizigers.

Op het terrein van het internationale vervoer zijn ook bij de huidige mate van samenwerking verbeteringen mogelijk. De formules voor het internationale reizigersvervoer is nog steeds die van jaren geleden, met treinen samengesteld uit rijtuigen van de verschillende administraties die toch niet voldoende kwaliteit en comfort aanbieden en die de reizigers op lange afstand aan het vliegtuig en op korte afstand aan de auto de voorkeur doen geven. Het moet de internationale reiziger toch vreemd voorkomen, dat in het internationale verkeer het vervoeraanbod kwalitatief niet minstens gelijk is aan datgene wat de snelle binnenlandse verbindingen in Duitsland en Frankrijk bieden. Weliswaar kunnen de spoorwegen wijzen op de TEE-treinen, maar deze diensten kunnen slechts worden beschouwd als een voorloper van de internationale treinen, die zouden voldoen aan de te stellen eisen voor een Europees net van snelle treinen.

Mogelijkheden in het internationale vervoer van goederen.

In het goederenvervoer kwam in de laatste jaren een aantal snelle verbindingen tot stand (TEEM). Het aanbod van goederen in deze verbindingen dwong ertoe te komen tot een systeem van snelle doorgaande treinen, die aan de grenzen slechts weinig oponthoud hebben omdat de samenstelling grotendeels gelijk blijft en de formaliteiten op het begin- en eindpunt worden geregeld. De internationale dienstregeling voor het goederenvervoer (de zgn. LIM) biedt overigens honderden routes aan. Een recent onderzoek naar het gebruik van deze routes heeft uitgewezen, dat van het grootste gedeelte hiervan bijna geen gebruik wordt gemaakt, terwijl anderzijds het goederenvervoer routes volgt, die niet in de dienstregeling voorkomen.

Het lijkt derhalve dringend noodzakelijk, dat niet alleen de dienstregeling wordt aangepast, maar ook internationaal de behoefte aan vervoer beter wordt geregistreerd en onderzocht. De unificatie en standaardisatie van het rollend materieel vindt voortgang, maar gezien de exploitatieve, financiële en commerciële voordelen hiervan mag het aandeel van het gestandaardiseerde materieel bescheiden worden genoemd. Dit bedroeg eind 1961 7 pCt., voor de E.E.G.-landen 8,1 pCt., voor het materieel van de Europpool 28,3 pCt.

Verskillende stroomsterkten belemmeren interpenetratie.

Aangezien bij de reconstructie na de oorlog werd uitgegaan van verschillende stroomsterkten, is het vraagstuk van de unificatie en standaardisatie van de elektrische tractie aanzienlijk bemoeilijkt. De over het algemeen toch wenselijk geachte interpenetratie van treinen over de te elektrificeren hoofdlijnen in Europa moet daarom wachten op adequate oplossingen in de vorm van poly-courante lokomotieven.

Verbetering van acquisitie en verkoop van vervoerdiensten.

In de commerciële sector laat het internationale goederenvervoer een jungle van tarieven zien, waarvan slechts ervaren tarifeurs de „in en outs” kennen. Voor de verladers een weinig aantrekkelijke zaak. Voor een commercieel ingestelde spoorwegfunctionaris evenmin. Het is duidelijk dat acquisitie en verkoop van internationale vervoerdiensten per spoor op andere leest zullen moeten worden geschoeid wil men de concurrentie het hoofd kunnen bieden.

Verdergaande eisen door nieuw vervoerpatroon en toeneming van het internationaal vervoer.

Het valt te betwijfelen of deze mankementen bij de huidige wijze van samenwerking kunnen worden verholpen. Er zijn echter andere overwegingen, die de twijfel aan de doelmatigheid hiervan versterken. De spoorwegen in Europa zullen de consequenties van de toenemende Europese samenwerking, het wegvallen van economische barrières en het totstandkomen van een nieuw vervoerpatroon, moeten opvangen. De ontwikkeling van het vervoer heeft zich de laatste jaren gekenmerkt door een grotere toename van het internationale vervoer dan van het nationale vervoer. Zowel de gestegen goederenuitwisseling als het toegenomen toerisme hebben hiertoe bijgedragen. Het nationale spoorwegverkeer stagneert of neemt af, hetgeen voor het reizigersverkeer min of meer afhankelijk is van de graad van motorisering en voor het goederenverkeer van de concurrentie van het wegvervoer en het wegvallen van het vervoer van grondstoffen.

Grotere lasten door concentratie, modernisering en toeneming concurrentie.

De spoorwegen in Europa zullen als Europese spoorwegen tussen het monolithische Sowjet-spoorwegbedrijf en de pluriformiteit van de Amerikaanse spoorwegen een eigen vorm van samenwerking moeten vinden, die aan de economische realiteit is aangepast. Een zekere concentratie zal, gezien het geringere vervoersaanbod in Europa, nodig zijn. Daartegenover zal rekening moeten worden gehouden met een veel grotere capaciteit op de hoofdlijnen en met een vergroting van de gemiddelde vervoersafstand zowel met betrekking tot reizigers als goederen. Deze bedraagt thans in Europa voor het reizigersvervoer 40-60 km en voor het goederenvervoer 150-250 km, tegenover resp. 100-300 en 700-800 in de Sowjet-Unie.

Het gemiddeld bereik van de spoorwegen waarop zij rendabel kunnen worden geëxploiteerd, zal door de concurrentie van het wegvervoer hoger worden en bijv. in het goederenvervoer waarschijnlijk al spoedig boven de 200 km komen te liggen. De bovenste grens van dit bereik zal worden bepaald door de technische prestatie die kan worden geleverd en uiteindelijk voor het reizigersvervoer mede door de concurrentie van het vliegtuig. Een noodzaak tot verdere samenwerking doet zich hier voor, alleen

al door de enorme investeringen die nodig zullen zijn. Vergroting van capaciteit in het goederenvervoer brengt mede eventueel vergroting van het toegelaten profiel, van het toegelaten gewicht en de daarmee verband houdende aanpassing van kunstwerken; voor het reizigersvervoer verhoging van snelheid. In het goederenvervoer zullen door de vergrote lasten en hogere snelheden de automatische koppeling en betere beremming enorme sommen vergen. De discrepantie tussen de technische en de economische levensduur van het rollend materieel zal zich in toenemende mate doen gelden. Tenslotte mogen de automatisering van het beveiligingssysteem en van de treinbeweging niet worden vergeten.

De oplossing van deze technische eisen vergt in hoge mate een eenheid van conceptie en uitvoering, die zeker voor het internationale verkeer nauwe samenwerking vereist. Een samenwerking, die in de eerste plaats eenheid van opvatting nodig maakt over de positie die de spoorwegen in het toekomstig Europese vervoerbestel moeten innemen.

Wil men de huidige samenwerking ten voorbeeld stellen, dan zal dit kunnen in vergelijking tot een vroegere situatie. Onder de huidige omstandigheden is zij bittere noodzaak, die des te meer zal gaan gelden, wanneer het wegvervoer verlost zal zijn van de kunstmatige belemmeringen in de vorm van contingenten en andere maatregelen die het beletten om zijn vleugels uit te slaan in het internationale vervoer.

De spoorwegen hebben tot nog toe geen antwoord gegeven op de vragen die de nieuwe ontwikkelingen stellen. Het rapport van de U.I.C. van 1961 bevat die antwoorden niet. De spoorwegen zullen door de regeringen in de gelegenheid moeten worden gesteld om doeltreffende vormen van samenwerking te kiezen. Deze vormen van samenwerking zullen des te doeltreffender zijn naarmate zij zijn aangepast aan de economische realiteit en niet aan de wensen van nationale regeringen of van belangengroepen die andere doeleinden hebben dan een goede vervoersvoorziening. De spoorwegen zullen echter van de hen geboden mogelijkheden gebruik moeten maken om te bewijzen, dat de grote investeringen van hoofdzakelijk gemeenschaps-gelden verantwoord zijn.

¹s-Gravenhage.

S. GLAZENBURG.

De COMECON voert multilateraal clearingstelsel in Onderlinge converteerbaarheid der valuta's in voorbereiding

In juni van het vorig jaar besloot het executief comité van de „Raad voor wederzijdse economische hulp” (COMECON) gedurende zijn derde bijeenkomst te Boekarest een permanente commissie voor valuta- en financiële vraagstukken te vormen. Zij kreeg tot taak het oprichten van een centrale Investerings- en Verrekeningsbank voor te bereiden, een multilateraal clearingstelsel uit te werken, een nieuw prijssysteem in de buitenlandse handel tussen de leden van de Raad te ontwerpen en de mogelijkheden van de onderlinge inwisselbaarheid der verschillende nationale valuta's te bestuderen. De vorming van genoemde commissie ontsproot aan een dringende noodzaak, omdat het bestaande verrekenings- en prijsstelsel de economische

ontwikkeling vertraagde en de uitbreidingsmogelijkheden van de buitenlandse handel tussen de Sowjet-Unie, Polen, Tsjechoslowakije, Hongarije, Roemenië, Bulgarije en Oost-Duitsland beperkten.

De buitenlandse handel van de COMECON-landen onderling is op het beginsel gebaseerd, dat de bilaterale handels- en betalingsbalansen min of meer in evenwicht moeten blijven. Er mogen geen schulden van betekenis ontstaan. Dit principe heeft in het verleden reeds tot balansmoeilijkheden geleid tussen Oost-Duitsland en Roemenië, tussen Bulgarije en Polen benevens tussen Oost-Duitsland en Tsjechoslowakije. Oost-Duitsland bezat schulden jegens Tsjechoslowakije, maar beschikte over goederen wat Roe-

menie betreft. Bulgarije stond bij Polen in het krijt, terwijl het vorderingen op Oost-Duitsland had. Deze tegceden en schulden konden niet multilateraal worden verrekend. Zij werden door extra goederenleveranties vereffend. Het na-deel hiervan was onder andere, dat het ene land van het andere goederen moest betrekken, die het ofwel niet nodig had ofwel wat prijs en kwaliteit betreft zelf beter vervaardigde.

Deze moeilijkheden werden nog vergroot door het feit, dat de „Raad voor wederzijdse economische hulp” diep-ingrijpende, structurele hervormingen in het economisch leven van zijn leden invoerde, zonder acht te slaan op de consequenties hiervan voor de buitenlandse handel. Er ontstonden disproporties tussen de extractieve en verwerkende takken van nijverheid; vooral wat brandstoffen, metallurgische, chemische en agrarische grondstoffen betreft. De extractieve industrie bleef, wat de ontwikkeling van de produktie betreft, bij de verwerkende achter. Er ontstond een felle strijd om grondstoffen. Bovendien begonnen landen, zoals bijv. Bulgarije, uitrustingen voor de levensmiddelenindustrie te vervaardigen, die wat kwaliteit en prijs betreft niet aan de produkten van de Oostduitse machinebouw konden tippen. Deze laatste moest zich echter op voorschrift van de Raad specialiseren op de voortbrenging van zgn. „veel metaal verbruikende machines”. Andere landen gaven slechts traag gevolg aan de aanwijzingen van de Raad, omdat deze de exportmogelijkheden beperkten en tot financiële verliezen leidden.

Genoemde moeilijkheden werden bovendien nog versterkt door het bestaande prijsstelsel inzake de buitenlandse handel. Dit prijsstelsel berust essentieel op de prijzen, die in 1958 op de „kapitalistische wereldmarkt” van kracht waren. Maar aan dit prijspeil werd niet altijd streng de hand gehouden. In de loop der jaren werd hiervan om economische en politieke redenen herhaaldelijk afgeweken. De prijs van verschillende produkten werd zo nu en dan ook aan de veranderde prijzen op de wereldmarkt aangepast. Zo bleef er van het oorspronkelijk voorziene uniforme prijsstelsel in de buitenlandse handel niet veel meer over. De prijspolitiek van de „Raad” vormde tenslotte een hinderpaal voor een verdere ontwikkeling van de buitenlandse handel.

De permanente commissie voor valuta- en financiële vraagstukken heeft intussen de eerste maatregelen genomen om boven geschetste problemen op te lossen. Als eerste stap werd te Moskou een Investerings- en Verrekeningsbank opgericht, die de betalingsbalansen van alle bij de „Raad” aangesloten landen op elkaar zal afstemmen en een multilaterale clearing zal invoeren, zodat vorderingen en schulden, globaal gezien, in evenwicht blijven. Dit laatste is momenteel echter nog niet in volle omvang mogelijk, daar de „Raad” niet precies weet, hoe de reeds genoemde, structurele wijzigingen, die momenteel nog in volle gang zijn, uiteindelijk op het handelsverkeer tussen de leden-landen zullen uitwerken. Daarom wil men voorlopig op de volgende manier te werk gaan.

De nationale banken van de betrokken landen onderhouden jegens elkander bilaterale rekeningen en tevens een rekening bij de Investerings- en Verrekeningsbank, waarop de saldi van de betalingen tussen de nationale banken steeds worden overgeboekt. De Investerings- en Verrekeningsbank moet er dan zorg voor dragen, dat de beoogde, gecoördineerde ontwikkeling van de saldi zich binnen het kader van bepaalde kredietlimieten beweegt. Een speciaal orgaan zal een rantsoeneringssysteem gaan invoeren voor alle

produkten, waarbij de vraag het aanbod overtreft. Zodoende hoopt men de moeilijkheden, die nu reeds in verband met de schaarste van bepaalde produkten in het bilateraal handels- en betalingsverkeer zijn gerezen, in het beoogde, multilaterale verkeer te vermijden.

Het geleidelijk aan invoeren van multilaterale handels- en betalingsovereenkomsten sluit eveneens de converteerbaarheid der valuta's onderling binnen het kader van de markt der COMECON-landen in, echter niet daarbuiten. Er wordt dus niet aan gedacht deze inwisselbaarheid, tot andere landen uit te breiden. Om te vermijden, dat uit een dergelijke inwisselbaarheid ongerechtvaardigde voor- of nadelen voor een bepaald land ontstaan, acht de permanente commissie voor valuta- en financiële vraagstukken het noodzakelijk, dat de monetaire koersen der valuta's nauwkeurig beantwoorden aan de objectieve, uit het produktiepeil der leden-landen resulterende, proporties tussen de hoeveelheid nationale arbeid en de eenheid van het goud. Zijn voor het vervaardigen van een bepaald produkt bijv. 200 uur „dode en levende” arbeid vereist en heeft men voor één gram goud 4 uur nodig, dan wordt de waarde van dit produkt in 50 gram goud uitgedrukt. Bedraagt het goudgehalte van de valuta-eenheid bijv. 0,4 gram goud, dan bedraagt de prijs van een dergelijk produkt dus 125 eenheden van de betrokken nationale valuta.

Dit vormt dan de eerste stap op weg naar een eigen, van de westelijke markt onafhankelijk, prijsstelsel in de buitenlandse handel, maar van dit doel is men voorlopig nog een stuk verwijderd. De nagestreefde prijsbepaling kan pas worden doorgevoerd, wanneer het peil van de industrialisatie en de produktiviteit in alle bij de „Raad” aangesloten landen ongeveer gelijk is. Anders zou zij tot grote ongerechtigheden leiden. De ontwikkeling gaat echter in deze richting. Voorlopig zal de Investerings- en Verrekeningsbank haar activiteit beperken tot een multilaterale coördinatie van de betalingsbalansen telkens voor de duur van één jaar om dan op deze basis over te gaan tot multilaterale verrekeningen.

Daar de „Raad voor wederzijdse economische hulp” onder meer ook gedacht is als tegenhanger van de E.E.G., zal de werkzaamheid van de nieuwe Investerings- en Verrekeningsbank zich op de duur ook in de E.E.G.-landen doen gevoelen, daar zij onvermijdelijk tot een sterkere concentratie van het handelspotentieel en het gebruik maken hiervan in de buitenlandse handelspolitiek zal leiden. De coördinatie maakt ook op dit gebied snel voortgang, al moeten er nog legio moeilijkheden worden overwonnen.

Berlijn.

L. J. M. VAN DEN BERK.

RECENTE PUBLIKATIES

Centraal Bureau voor de Statistiek: Inkomensverdeling 1958 en vermogensverdeling 1959. Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1963, 132 blz., f. 11,55.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Spaaronderzoek 1960. Deel 1. Methodologische inleiding. Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., 28 blz., f. 5,30. Tevens: *Spaaronderzoek 1960. Voorlopige resultaten.* 39 blz., f. 4,25.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Statistiek van de internationale binnenvaart 1961 (waarin opgenomen: het vervoer in de gemeenschappelijke Europese markt). Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1963, 69 blz., f. 7,50.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Statistiek van het personenvervoer 1961. Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1963, f. 6.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Statistiek der sociale zorg. Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1963, 64 blz., f. 7.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Statistiek van de verkeersongevallen op de openbare weg 1961. Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1963, 55 blz., f. 6.

Centraal Bureau voor de Statistiek: De toelating tot het v.h.m.o., 1960 (waarin opgenomen: analyse van de toelating in de periode 1949-1961). Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1962, f. 3,85.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Statistiek van het wetenschappelijk onderwijs 1961/62. Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1963, 23 blz., f. 2,75.

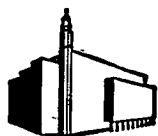
Centraal Bureau voor de Statistiek: Eindexamencijfers en studiekeuze der mannelijke abiturienten v.h.m.o. 1954/1955. Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1962, 38 blz., f. 3,75.

Geldmarkt.

Naar zijn aard is de geldmarkt een zeer beweeglijke markt. Er komen bewegingen voor, waarbij de regelmaat geheel ontbreekt; andere fluctuaties daarentegen kunnen niet alleen wat het tijdstip, maar ook wat de omvang betreft, met soms grote nauwkeurigheid worden voorspeld. De drie belangrijkste zijn de golfbeweging in de bankbiljettencirculatie rond elke maandwisseling, de betaling van de voorlopige aanslagen in de vennootschapsbelasting tegen eind september en in oktober, en de kwartaaluitkering door het Rijk aan de gemeenten op 25 januari, 25 april, 25 juli en 25 oktober.

In het bijzonder de twee laatstgenoemde plegen nogal eens met onaangename storingen gepaard te gaan. Het ligt daarom voor de hand, dat vaak is aangedrongen op maatregelen tot egalisatie. Wat de vennootschapsbelasting betreft heeft de Minister van Financiën van de verschillende mogelijkheden de methode gekozen van de afgifte van schatkistpapier met vervaldata in de belastingperiode. Hierdoor kwam tegenover de toevoer van liquiditeiten van de banken naar de schatkist een compenserende tegenstroom te staan. In het najaar van 1962 heeft dit mechanisme voor het eerst gewerkt en het heeft sterk bijgedragen tot een evenwichtiger marktbeloop.

Destijds heeft de regering in het ontwerp Financiële Verhoudingswet, waarin de verdeling van de inkomsten

GECONSOLIDEERDE MAANDSTAAT (IN GULDENS) PER 31 JULI 1963

	31 juli 1963	Vorig jaar *		31 juli 1963	Vorig jaar *
DEBET			CREDIT		
Kas, kassiers en daggeldleningen	f 123.470.477	f 231.683.351	Kapitaal	f 90.010.000	f 90.010.000
Nederlands schatkistpapier	f 520.731.281	f 550.999.506	Reservefonds	f 80.000.000	f 75.000.000
Ander overheidspapier	f 69.055.296	f 41.712.701	Consolidatiereserve deelnemingen	f 16.725.000	f 15.254.000
Wissels	f 46.282.807	f 47.439.932	Leningen opgenomen door dochterondernemingen (en 3% Deposito-obl. per 1962 **)	f 146.755.000	f 152.235.000
Bankiers in binnen- en buitenland	f 333.538.987	f 318.537.158	A.B.-renteboekjes	f 347.378.081	f 276.339.561
Effecten en syndicaten	f 143.067.275	f 118.429.963	Deposito's op termijn	f 568.094.878	f 605.305.642
Prolongatiën en voorschotten tegen effecten	f 131.394.566	f 125.168.060	Crediteuren	f 1.572.736.729	f 1.491.168.236
Debiteuren	f 1.536.592.964	f 1.350.456.976	Geaccepteerde wissels	f 35.035.062	f 30.384.204
Deelnemingen (incl. voorschotten)	f 51.944.311	f 47.643.976	Door derden geaccepteerd	f 1.490.863	f 679.802
Gebouwen	f 1	f 1	Overlopende saldi en andere rakingen	f 97.912.852	f 94.695.179
	f 2.956.138.465	f 2.832.071.624		f 2.956.138.465	f 2.832.071.624

* Voor de cijfers 1962 heeft een aanpassing plaatsgevonden aan de wijze van opstelling van de cijfers 1963.

** afgelost per 15 november 1962

AMSTERDAMSCH E BANK

DE TWENTSCHE BANK N.V.

en geaffilieerde binnenlandse financiële instellingen

Gecombineerde maandstaat op 31 juli

	1963	1962
Kas, kassiers en daggeldleningen	f 85.154.000	f 212.936.000
Nederlands schatkistpapier	386.900.000	396.100.000
Ander overheidspapier	170.907.000	106.518.000
Wissels	31.122.000	21.614.000
Bankiers in binnen- en buitenland	290.840.000	124.457.000
Effecten, syndicaten en waarden	70.890.000	79.030.000
Prolongaties en voorschotten		
tegen effecten	60.862.000	66.300.000
Debiteuren	877.660.000	772.764.000
Deelnemingen (incl. voorschotten)	4.125.000	4.104.000
Gebouwen	5.000.000	5.000.000
	f 1.983.460.000	f 1.788.832.000

	1963	1962
Kapitaal	f 60.500.000	f 60.500.000
Reserve	50.000.000	46.500.000
Leningen	41.553.000	45.925.000
Deposito's op termijn	465.544.000	444.711.000
Spaargelden	352.162.000	299.331.000
Crediteuren	966.677.000	835.324.000
Geaccepteerde wissels	1.653.000	332.000
Kassiers en genomen daggeldleningen	5.013.000	—
Overlopende saldi en andere rekeningen	40.358.000	56.200.000
	f 1.983.460.000	f 1.788.832.000

van het Gemeentefonds over de gemeenten wordt geregeld, in plaats van een kwartaaluitkering een betaling per maand voorgesteld, doch een amendement uit de Kamer heeft dit getorpodeerd. Thans wil de Staat deze materie opnieuw beter regelen en de Regering is met een wijzigingsvoorstel gekomen. Wanneer dit wordt aangenomen zal niet ieder kwartaal f. 450 mln. in één klap de markt binnenvloeden, doch voortaan op de 15e van elke maand f. 150 mln. Als motief voor de wijziging wordt genoemd een meer vloeiend verloop in de liquiditeitspositie van het Rijk en de gemeenten. Dat ook de stroom in de geldmarkt wordt geëgaliseerd wordt niet genoemd, maar heeft m.i. ook grote betekenis. Misschien omdat de nieuwe regeling vooral is bezien vanuit het oogpunt van de overheid, dat men als betaaldatum de 15e van elke maand heeft genomen.

In het licht van het algemene marktbehoef is deze datum echter minder geschikt. In het midden van de maand is de bankpapiercirculatie nl. meestal op het laagste punt, en de markt uit deze hoofde dus ruim. De uitkering aan de gemeenten gaat dit nu versterken, hetgeen betekent, dat de maandelijks beweging wordt vergroot. Zou men de uitkering tegen het eind van de maand hebben vastgesteld, dan zou men twee vliegen in één klap hebben geslagen. Immers dan zou een tegenwicht zijn geschapen tegen de expansie van de bankpapieromloop. Er moeten sterke argumenten zijn geweest, die wat de betalingsdatum betreft aan het thans aan de orde zijnde voorstel ten grondslag liggen om tegen het belang van een soepel functioneren van de markt te kunnen opwegen. Het zou bijzonder belangwekkend zijn deze motieven te vernemen.

Kapitaalmarkt.

Bij de toewijzing op de jongste lening van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten moest weer eens een zeer be-

langrijke reductie worden toegepast. Opnieuw dus heeft het sneeuwbaaleffect van de majorering zich doen kennen.

Ruim f. 100 mln. pandbrieven hebben de hypotheekbanken en de scheepshypotheekbanken in het eerste halfjaar 1963 geplaatst. In de eerste helft van vorig jaar lag het cijfer op f. 85 mln. In deze sector dus een expansie, die eigenlijk vrijwel in de gehele financiële wereld is vast te stellen. Dit geldt ook voor de beleggingsfondsen. Het vermogen van het jonge fonds Gold Mines klom tot f. 4,57 mln. per 31 juli; Valeurop zag het vermogen van f. 118,6 mln. ultimo 1962 tot f. 123,6 mln. eind juni 1963 stijgen.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	28 dec. 1962	H. & L. 1963	2 aug. 1963	9 aug. 1963
Algemeen	345	399 — 346	380	385
Intern. concerns	464	555 — 463	522	531
Industrie	319	358 — 321	345	347
Scheepvaart	134	153 — 135	149	150
Banken	257	261 — 232	249	250
Handel enz.	150	161 — 150	151	154

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 157	f. 169	f. 169,90
Philips G.B.	f. 139	f. 153,80	f. 155,20
Unilever	f. 138,40	f. 161,40	f. 167,90
A.K.U.	401½	476	485
Hoogovens, n.r.c.	558	594	598
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	723	780	787
Zwanenberg-Organon	909¾	900	915
Van Gelder Zn	244	240	245
Amsterdamsche Bank	390	394¾	392
Robeco	f. 208	f. 223	f. 225

New York.

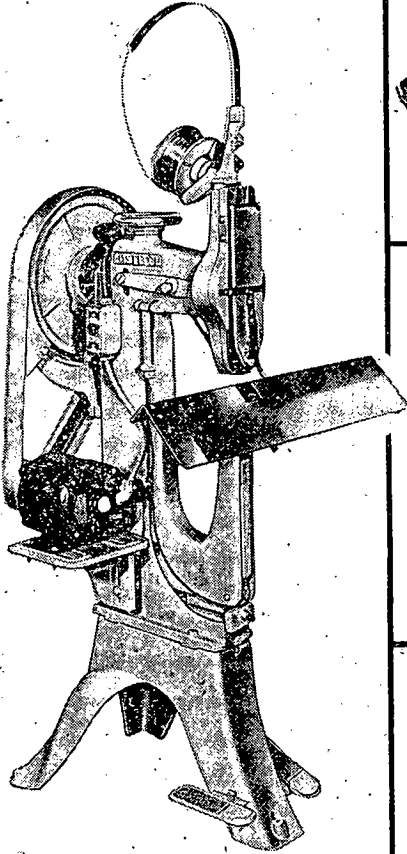
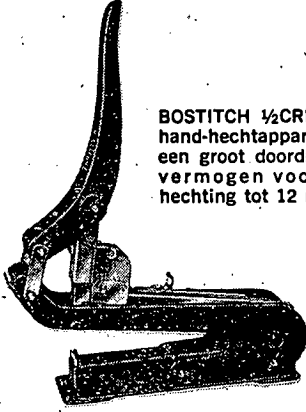
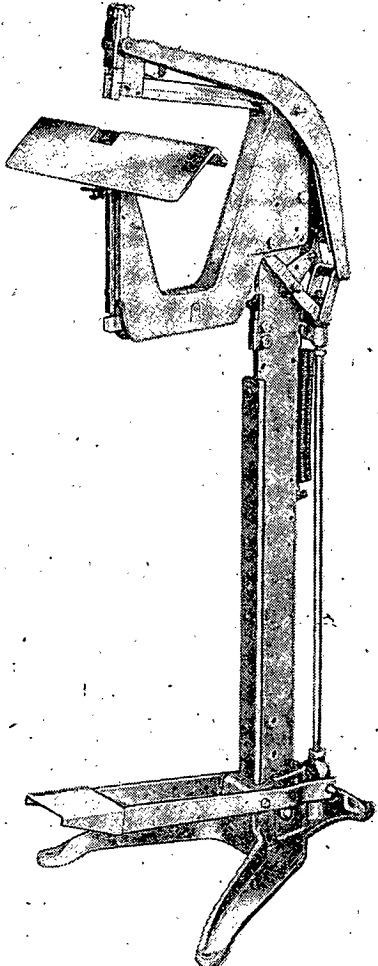
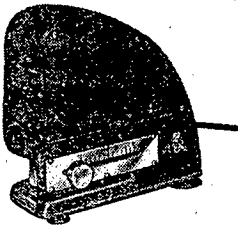
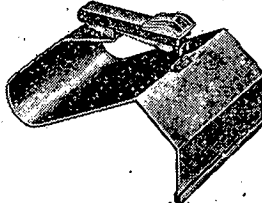
Dow Jones Industrials	652	698	708
Rentestand.			
Langl. staatsobl. a)	4,24	4,25	4,22
Aand.: internationalen a)	3,20	.	3,19
lokale a)	3,86	.	3,58
Disconto driemaands schatkistpapier	2	1½/16	1½/16

a) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

Voor het hechten van blocs, brochures en tijdschriften
voor kleine of voor grote oplagen

heeft **BOSTITCH** de meest geschikte hechtmachine

 <p>BOSTITCH No. 7 de bedrijfszekere elektrische draadhechtmachine voor grote hoeveelheden hechtwerk tot 22 mm dikte. In een oogwenk om te zetten van vlak- tot zadelhechting.</p>	 <p>BOSTITCH 1/2CRL is een hand-hechtapparaat met een groot doordringingsvermogen voor bloc-hechting tot 12 mm.</p>	 <p>BOSTITCH EHFS is een uitermate praktische machine voor vlak- en zadelhechting. Ideale machine voor b.v. huisdrukkerijen. Werkt met voorgedrukte hechnieten, maximale hecht-dikte ca. 10 mm.</p>
 <p>BOSTITCH Bostomatic, het elektrische hechtapparaat met micro-switch. Speciaal geschikt voor kantoren, waar grote hoeveelheden circulaire, folders enz. voor b.v. direct mail campagnes gehecht moeten worden.</p>	 <p>BOSTITCH B-8 Zadelhechtmachine voor kantoorgebruik, waarmede met gemak brochures van ruim 100 pagina's nauwkeurig in de rug gehecht kunnen worden.</p>	

BOSTITCH, INC., U.S.A.

Geautoriseerd Vertegenwoordiger
DEKKER-VERPAKKING N.V.
W. Fenengastraat 21, Amsterdam
Tel. 59765 (4 lijnen)

hechten beter—hechten sneller

BOSTITCH*
hechtmachines en hechnieten

*wettig gedeponeerd

de EUROPOLIS

kent geen grenzen
en geeft zekerheid in elke E.E.G.-valuta

vraagt brochure aan uw agent of aan

amsterdam herengracht 124-128 tel.62112*

DE NEDERLANDEN VAN 1870

Voor reclame

kan men te veel
en ook
te weinig uitgeven.

De meeste mislukkingen zijn vaak het gevolg
van het laatste

VEFA N.V. Industrieterrein - Hoorn N.H.

STAFFUNCTIE

Ter assistentie van onze directie
zoeken wij een jong

ECONOOM

met enkele jaren praktijkervaring in een produktiebedrijf.
Schriftelijke sollicitaties aan bovenstaand adres.

Efficiency

bespoedigt
Uw contacten
met gegadigden

★

Indien
Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het

NETNUMMER

DE VRIES ROBBÉ & Co

GORINCHEM

Voor onze Hoofdzetel te Gorinchem zoeken wij

HOOFD VAN DE ADMINISTRATIE

Zijn taak omvat:

- leiding geven aan de boekhouding en de bedrijfsadministratie;
- ontwikkeling van de administratieve organisatie;
- bedrijfseconomische analyses en adviezen aan de directie op bedrijfseconomisch en administratief gebied (controller).

Voor deze belangrijke functie zijn vereist:

- goede algemene ontwikkeling en gedegen kennis van bedrijfs-economie, boekhouden en bedrijfsadministratie;
- ervaring in het geven van leiding aan een groot aantal personeelsleden;
- eigenschappen, die goede omgang met de anderen in het bedrijf waarborgen.

Opleiding op academisch niveau of accountantsopleiding strekt tot aanbeveling, doch is niet vereist.

Als leeftijd is gedacht aan 35-40 jaar.

Sollicitanten zullen eventueel worden verzocht zich aan een psychotechnisch onderzoek te onderwerpen, na eerst met de directie te hebben kennis gemaakt.

Zij, die belangstelling hebben, worden verzocht hun eigenhandig (niet met ballpoint) geschreven sollicitaties te zenden aan de directie met de aanduiding: Sollicitatie.

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTÉ

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELÓ - HAARLEM - ARNHEM

*U reageert op annonces in „E.S.B.”?
Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!*

Bij de afdeling Financiën Publiekrechtelijke Lichamen van het Ministerie van Financiën kan worden geplaatst

EEN ECONOOM

Taak: het verlenen van assistentie voornamelijk met betrekking tot de beleidsvorming ten aanzien van de financiële verhouding tussen het Rijk en de gemeenten. Het verrichten van onderzoeken ter verruiming van het inzicht in de omvang en de spreiding van de behoeften der gemeenten en in de ontwikkeling daarvan.

Vereist: Doctoraal examen economie. Goed stilist. Belangstelling voor de overheidsfinanciën. Enige bekendheid met statistische methoden.

Leeftijd ten hoogste 40 jaar.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: f 1.013,— tot f 1.328,— per maand (excl. huurcomp. en vakantiegratificatie).

Schriftelijke sollicitaties onder nr. 3-4096/7188 (in linkerbovenhoek van brief en env.) aan het bureau Personeelsvoorziening van de Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

Een beleggings- advies

uitgebracht door De Twentsche Bank, biedt U een verantwoorde keuze, aangepast aan het doel van Uw belegging. Het beursverloop, óók het waarom eryan, vindt U in ons Weekbericht op een persoonlijke wijze belicht. Wij zenden het U op aanvraag gratis toe.

De Twentsche Bank

Uw financiële raadsman

